

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Arhiv Doc. krajine B. Luka

ABK-209-116-11/146

PAJIĆ BRANKO :

" SJEĆANJE NA DANE APRILSKOG RATA I PRVE DANE OKUPACIJE "

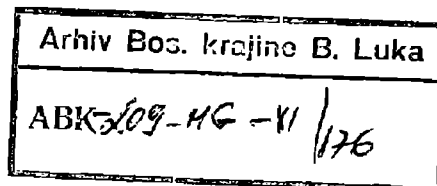
I dio

L e g e n d a :

- 20 kucanih stranica teksta sjećanja Branka Pajića, notiranih u Arhivu 5 i 7.maja 1976.godine;
- SADRŽAJ SJEĆANJA: stanje u Banjoj Luci od 25.marta 1941. godine do 13.aprila 1941 uoči ulaska njemačkih trupa u grad; stanje u gradu u toku trajanja aprilskog rata i povlačenje Komande vojnog okruga u Teslić;
- Sjećanje notirano u šest primjeraka koji su autorizirani (original i dva primjerka u Arhivu, dva primjerka kod autora, a jedan u Muzeju Bos.krajine).-

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

Memoarska gradja o radničkom
pokretu u BANJOJ LUCI.-

PAJIĆ BRANKO :

SJEĆANJE NA DANE APRILSKOG RATA I PRVE DANE OKUPACIJE

Opasnost od rata bila je sve prisutnija. Svi su bili u znaku isčekivanja daljeg odvijanja političkih i vojnih događaja u Evropi jer se moglo pretpostaviti da ni Jugoslavija neće ostati pošteđena. U gradu svuda su se komentarisali politički događaji. Kojim putem ide zvanična politika bilo je jasno vidljivo u zabrani djelatnosti URS-ovih sindikata 31. decembra 1940. godine, zabrani rada "Borca" itd. Javnost je bila zabrinuta zbog dozvoljavanja da nesmetano djeluju petokolonaške i ostale desničarske organizacije, koje su svuda digle glavu, pa i u Banjoj Luci u redovima frankovaca, ljotićeovaca i Kulturbunda. U banjalučkoj javnosti dominiralo je raspoloženje da se sklopi Pakt o uzajamnoj pomoći sa SSSR-om kao garancija za očuvanje mira u ovom dijelu svijeta, odnosno garancija za očuvanje nezavisnosti od veoma snažnih fašističkih pretnji. Naslućivali su se kontakti Vlade Cvetković-Maček sa Njemačkom i Italijom.

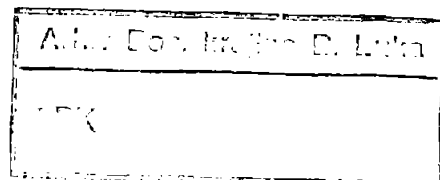
Kada je beogradski ili zagrebački radio javio vijest o potpisivanju Pakta sa Njemačkom 25. marta 1941. godine, našli smo se u poslijepodnevnim časovima u mehaničarskoj radnji IRFANA GVOŽDŽERA: IRFAN i ABDUSELAM GVOŽDŽAR, HABIJA BEĆIRBAŠIĆ, ABDUSELAM BLEKIĆ-ŠANDOR i ja. Slučajno smo se našli jer sam češće navraćao kod Irfana, Habije i Šandora na tzv. "čašicu razgovora", razgovora na kojima su se komentarisali događaji. Na ovakve razgovore često je dolazio i MUHAMED KAZAZ, ali u razgovoru spomenutog dana nije prisustvovao.

U ovom razgovoru 25. marta komentarisali smo potpisivanje Pakta sa Njemačkom. Svi smo bili iznenađeni ovom

nemilom viješću, mada smo o takvoj mogućnosti i ranije razgovarali. Svi smo od reda bili potišteni, nekako utučeni. Znali smo da je to kapitulacija pred neprijateljem i izdaja interesa naroda. Došli smo do zaključka da će uslijediti hajka na komuniste i sve napredne ljude. Bili smo jedinstveni u pretpostavci da će uslijediti veoma burni događaji i da će narod masovno reagovati na potpisivanje Pakta zbog veoma jakih antinijemačkih raspoloženja. Razišli smo se veoma zabrinuti, a takva zabrinutost bila je vidljiva na licima svih naprednih i patriotski opredeljenih građana.

IDRIZ MUSIĆ, KASIM HADŽIĆ i IVICA TUKERIĆ bili su u to vrijeme mobilisani. Naša se ćelija nije sastajala, ali smo se Branko Djukić i ja i dalje dogovarali po svim značajnim pitanjima. Prokomentarisali smo potpisivanje Pakta, a posebno likovanje klerikalaca-frankovaca među vatrogascima (IVAN ČIZMIĆ, ANTUN AMAN i drugi). Pošto su svi naši šoferi bili mobilisani, a i neki vatrogasci, nama su u radionicu za šofere dodjeljeni GAVRO KATANA (tada najstariji šofer u Banjoj Luci) i folksdojčer HAJNCENREDER (šofer u špediciji kod Šniclera). Ovaj folksdojčer širio je panične vijesti, razumije se one koje su demoralizatorskâ djelovale. Oni koji su ga postavili znali su veoma dobro ko je kakav, odnosno kakav je njegov politički stav i koliko je njegovo demoralizatorsko djelovanje štetno.

Zbog političke situacije morao sam stalno biti u vatrogasnom spremištu. Djeca su mi donosila hranu od kuće. Tu sam se hranio i spavao. Stalno sam primao nove i nove mobilisane vojnike rasporedjene na dužnost kod vatrogasaca, a naročito od 27. marta pa na dalje. Ti novi vojnici bili su mahom sinovi bolje stojećih roditelja iz Banje Luke, pretežno buržujčići iz trgovačkih porodica. Da ne bi bili upućeni u redovne ratne jedinice njih su dodeljivali u jednu protivpožarnu jedinicu pri vatrogasnoj službi. Ja sam im izdavao uniforme. Na um mi je često padala misao kakav je to sistem jačanja bojne gotovosti u kome se buržoaski sinovi ne šalju u redovne vojne jedinice, nego se zadržavaju u gradu da budu što bliže svojim kućama?

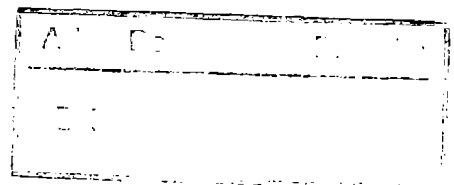

Otišao sam i javio se ANDRIJI ŽIDIŠIĆU, majstoru u Auto-četi, šoferu i istovremeno i šefu garaže. Zatekao sam pravi krkljanac. Svuda su se motali mobilisani šoferi koje je trebalo uputiti i rasporediti. Na poziv telala od građanskih lica došli smo samo ja i jedan mladić, sin nekog željezničkog službenika. Pošto smo se dobro poznavali, Andrija Židišić zamolio me je da mu pomognem u stručnom osposobljavanju šofera za vožnju na novim kamionima.

U toku služenja kadrovskog roka šoferi su se osposobljavali putem obuke na zastarjelim kamionima, koja su se upotrebljavala za vrijeme prvog svjetskog rata i deceniju poslije njega. Imala su lančanu transmisiju i gume bez zračnica, odnosno tvrde i pune gume. Pošto se tu u Auto-četi u ratnoj rezervi nalazilo 40 novih kamiona marke "Ševrolet" od 2,5 t. nosivosti, trebalo je šofere na brzinu upoznati sa mašinom i informisati kako kola treba voziti. Šofere smo obučavali u dvorištu. Za razliku od starih kamiona, koji su se stavljali u pogon putem kurble, novi kamioni imali su anlasere. Andrija i ja neprestano smo radili, svaki sa svojom grupom. Čim se jedna grupa osposobila dobila je kamione i sa njima krenula na prevoženje vojne opreme koja se dostavljala novoformiranim jedinicama, odnosno ratnim jedinicama dislociranim oko Banje Luke.

Tako smo radili oijeli 8. april 1941. godine. Narednog dana i ja sam dobio kamion. Dobio sam zadatak da prevozim vojnu opremu iz glavnog magazina u tvrđavi Kastel u reon sela NOVAKOVIĆI i SLATINA, mjesto prikupljanja jedne od ratnih jedinica. Štab je imao sjedište u selu Novakovići. Vojni obaveznici su pristizali, ali veoma sporo. Već je četvrti dan rata, a ta ratna jedinica nije bila popunjena. Pretpostavljam da se u cjelini nije ni formirala. Isti je slučaj bio i sa Slatinom. Bilo je mnogo više opreme nego vojnika, odnosno odjeće i obuće. Ne znam ko im je prevezio oružje i da li im je uopšte u cjelini i dostavljeno. Nisam primjetio da im je oružje dostavljeno jer su u stokovima bile uniforme i obuća.

U Slatini sam susreo samo dvojicu poznanika iz Banje Luke: opremu je primao JOSIP-Pepa Tušinski, opštinski

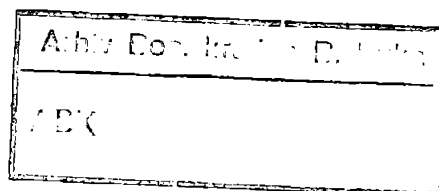

službenik iz Banje Luke, a komandir je bio jedan kapetan, brat Drage Tambolanija. Tek kasno uveče vratio sam se u vatrogasno spremište, gdje sam noćivao.

Sutradan, 10. aprila 1941. godine, Radio-Zagreb je javio da je obrazovana Nezavisna država Hrvatska. Među klerikalcima nastalo je oduševljenje. Hajncenreder pronosio je vijesti: njemačke trupe zauzele su ovo ili ono mjesto, njemačke trupe prodrle su u tom i tom pravcu, njemačke trupe zarobile su tu i tu jedinicu itd. U cjelini, donosio je alarmantne vijesti.

Klerikalci su u radionicu donijeli neko piće da proslave "svoju pobjedu!", "da proslave svoju hrvatsku i katoličku državu!", odnosno proslavljali su nacističke vojne uspjehe. To me je razbjesnilo. Pošto sam po službenoj dužnosti imao i nosio pištolj, izvadio sam ga i naredio: "Ili bacite rakiju ili ću pucati! Zar možete slaviti Njemoe?". Pištolj ih je uplašio. Ostavili su piće i počeli me umirivati. Bio sam uporan. Ostavili su piće i razišli se. Bolje rečeno, jedan za drugim uzimali su kroz vrata.

Mislim toga dana, 10. aprila 1941. godine, jedan od naših aktivista, čini mi se MUHAREM MUSIĆ, koji se prvi od naših ljudi vratio iz vojske, došao je da mi kaže da se u istražnom zatvoru Uprave policije nalaze NIKO JURINČIĆ i dvojica braće ODIĆ. On me je upitao da li bolje poznajem nekoga od građanskih političara, koji bi mogao intervenirati da iz zatvora budu pušteni. Odmah sam se sjetio advokata STEVE MOLJEVIĆA jer me je par dana ~~xx~~ ranije zvao u svojstvu predsjednika nekog odbora ili komisije. Tada se interesirao za moralno i političko stanje među vatrogascima, a i za situaciju u gradskom vodovodu vezano za dužnosti vojne straže da čuva objekte. Dao sam mu informacije i objasnio da sam ranije u vojnoj komandi obrazložio potrebu obezbjeđivanja najznačajnijih mjesta. Moljević me je upozorio da o vodovodnoj mreži vodim računa jer mene smatraju odgovornim za brigu o vodovodu. Pošto je šef vodovoda bio ing RUDOLF ERTL, od ranije poznat kao desničar frankovačke orijentacije, advokat Moljević je linijom uprave insistirao da se Ertlu

ne daje nikakvo vojno zaduženje vezano za vodovod. Sasvim je sigurno da je Moljević dosta dobro znao kakav je pronacistički profil Ertla.

Otišao sam odmah do Moljevića i saopštio mu da se neki banjalučki patrioti nalaze u istražnom zatvoru Uprave policije i da su to oni koji su spremni da brane otadžbinu od Njemaca i Italijana. Rekao sam mu o kojim se ljudima radi i da su oni naši sugrađani koji, kako stvari stoje na vojnom polju, ne bi trebalo da padnu u ruke Njencima. Stevo Moljević malo je oklijevao, ali je ipak podigao telefonsku slušalicu i nazvao upravnika policije BANKOVIĆA. Čuo sam kako mu je rekao da se kod njega nalazi predstavnik banjalučkih radnika, ali nije pominjao moje ime, koji u ime banjalučkih radnika traži da se uhapšeni puste iz zatvora, a da će napasti zatvor i na silu ih osloboditi ako Jurinčić i Odići ne budu pušteni.

Ne znam šta mu je Banković odgovorio, ali je sasvim sigurno da se s tim nije saglasio jer je Stevo Moljević taj njegov odgovor prokomentarisao: "Nemoj biti lud! Kralja i Vlade nema u Beogradu! Sve je u rasulu! Pusti ljude odmah."

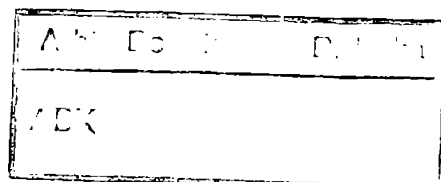
Nešto mu je Banković još govorio, ali veoma kratko. Stevo Moljević se okrenuo prema meni spuštajući slušalicu: "Branko, sve je u redu. Oni će biti pušteni iz zatvora."

Izašao sam iz kancelarije Steve Moljevića, koja se nalazila u vlastitoj kući do Činovničke zadruge s.o.j. u današnjoj ulici Moše Pijade. Kad sam u povratku došao do džamije Ferhadije vidio sam na uglu Niku Jurinčića i braću Odić. Znači, bili su pušteni iz zatvora. S njima sam se u prolazu samo pozdravio, ali im nisam spominjao da sam intervenisao kod Moljevića da se oni puste. O mojoj intervenciji za njihovo puštanje iz zatvora rekao sam NIKI JURINČIĆU u jednom razgovoru u Ministarstvu rada u Sarajevu 1947. godine.

U tom dugom razgovoru 1947. godine spomenuo sam mu i moju intervenciju da se pusti iz zatvora 1941. godine uoči ulaska Njemaca u grad.

- "Vjeruj mi, ja to nisam znao!", bile su Nikine riječi.

- "Eto, ako nisi znao, znaj sada ko ti je spasio glavu jer bi

doživio istu sudbinu kao i uhapšeni komunisti u Zagrebu koji su pali ustašama u ruke!", rekao sam mu ljutito.

- "Zašto mi to ranije nisi rekao?".

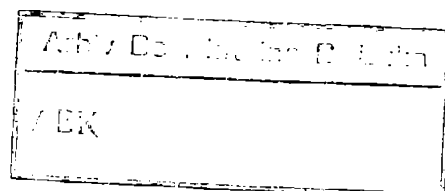
- "Nisam jer nije bilo potrebe. Meni nikakva slava nije potrebna. Ni sada ti ne bi rekao da me nisi napao jer komunisti izvršavaju svoje zadatke ne za hvalisanje i nagradu, već zbog svoje dužnosti!".

Nisam sasvim siguran za dan, ali to je moglo biti 10. ili 11. aprila 1941. godine, kada sam dobio nalog da odvezem SEIDA BULJINU u Vojnu pekaru u današnjoj Aleji JNA. Povezao sam ga u opštinskom "Vilisu". Već je bio sumrak. Ja sam u kolima ostao na ulici, a on je ušao u vojni krug, u zgradu gdje je bila neka komanda. Nakon jedno 15 minuta zadržavanja on se vratio. Naložio mi je tada da krenem do vojnog magazina iza hotela "Bosna", koji se nalazio odmah iza pruge na uglu ulica. Magacinu nismo mogli prići sa kolima jer se svuda tiskala ogromna masa ljudi. Jedna i druga vrata na magacinu bila su širom otvorena. Tu je stajao jedan po godinama mlađji oficir, ali se ne sjećam u kom činu, i vršio nadzor nad radom vojnika koji su iz magazina iznosili i dijelili narodu namirnice: brašno, riža, šećer, kafa, konzerve itd.

Buljina se oficiru obratio sa zahtjevom da se prekine sa izdavanjem hrane pošto magacin preuzima Gradska opština koja će, navodno, sama izvršiti distribuciju namirnica narodu. Medjutim, oficir je to odbio. Ne znam šta je Buljini odgovorio jer sam bio udaljen na većoj distanciji, ali su vojnici nastavili da iz magazina donose do vrata namirnice i dijele ih narodu.

Vladao je pravi krkljanac. Svako je nosio kako je stigao i kako je mogao. Neki su vreće ili sanduke nosili na leđjima, drugi u tačkama ili kolicima, treći na biciklu itd. Mislim da je bilo više od hiljadu ljudi. Dok su jedni odnosili drugi su pristizali. Kolima se nije moglo pristupiti magacinu.

Buljina je bio strahovito ljut što mu nije intervencija uspjela. Sav je kiptio od bijesa. Naredio mi je da vozim do Sokolskog doma (danas Doma DTV "Partizan"). Kriomice sam ga posmatrao. Bilo mi je drago što se ljudi, a još

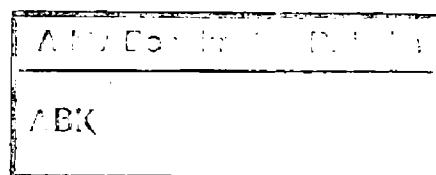
draže što se hrana dijeli narodu. To nije bila pljačka jer je u svemu bilo nekakvog reda i sistema. Vojnici su iz magacina donosili vreće i sanduke do vrata, a građani su od vrata odnosili kućama. Kako je neko nešto uzimao, tako je i odlazio, a na njegovo mjesto dolazili su drugi. Vjerujem da su mnogi dolazili i po nekoliko puta. Pošto se očekivao ulazak Njemaca u Banju Luku, ipak je bolje da se namirnice podjele narodu nego da te namirnice odvezu okupatori. Bila su to moja razmišljanja u toku vožnje jer smo i Buljina i ja u toku cijelog puta šutjeli.

Stao sam sa kolima pred ulaznim vratima Sokolskog doma. Pred zgradom više nije bilo vojničke straže. Ulazna vrata Sokolskog doma bila su otvorena, ali su bile zaključane ostale prostorije, odnosno sve one prostorije u kojima su bili smješteni sanduci sa konzervama. Mislim da građanstvo nije znalo da se u Sokolskom domu nalazi magacin sav ispunjen vojnim konzervama iz ratne rezerve.

Velika dvorana bila je skoro do stropa ispunjena sanducima sa konzervama, a isto tako i ostale prostorije zgrade. Koliko se sjećam, Sokolski dom pretvoren je u magacin za smještaj konzervi mesa i masti početkom aprila 1941. godine. Od tog vremena stalno se pred Domom smenjivala vojna straža. Toga dana kad smo Buljina i ja došli straža je već otišla. Da je narod znao da se ovdje nalaze konzerve sigurno bi došao da odveze koliko stigne i može.

U Sokolskom domu na spratu stanovao je direktor jedne od banjalučkih banki Popović. Međutim, Popović je negdje izbjegao jer nije bilo ni njega, ni domara Špire. Pratio sam Buljinu dok je obišao zgradu izvana i prostorije u zgradi. Pošto je već pala noć, odvezao sam Buljinu do njegove kuće na desnoj strani Vrbasa. Stanovao je u jednoj vili u njegovom vlasništvu kod gradskog mosta, negdje na pola puta između mosta i kafana Zembe i Žabe. Pored njegove nalazila se i vila ing. Galara. Obje su srušene za vrijeme bombardovanja na Duhove 1944. godine.

Tih nekoliko dana do ulaska Njemaca u Banju Luku bila su zgusnuta brojnim događajima tako da ih je veoma

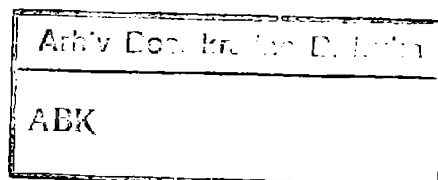
teško razvrstavati, odnosno klasificirati.

U petak, mislim 11. aprila 1941. godine, rano izjutra pozvan sam da se javim povjereniku Opštine BORI ALEKSIĆU. Opštinska uprava bila je tada smještena u zgradi Osnovne škole u ulici Djure Jakšića, današnjoj staroj zgradi Osnovne škole "Filip Macura". Aleksić je od mene tražio informaciju o stanju vodovodne mreže i držanju vatrogasaca. Ošobrio je mjere koje sam preduzeo i naredio da ostanem na ovoj dužnosti. Vraćao sam se u radionicu na jednom malom motor-biciklu jer je velika motercikli rek-virirala vojska. Začuo se zvuk sirena za vazдушnu uzbunu. Dok je sirena zavijala, avioni su bili već nad gradom. Jedna formacija bombardera nadlijetala je grad i bacala bombe. Tada je od ovog njemačkog bombardovanja nanesena velika materijalna šteta. Oštećena je pravoslavna orkva u centru grada, srušena Poljokanova zgrada na ulazu u Bezistan (u kojoj je Baum imao radnju), oštećen je krov na Bezistanu (Pokrivenoj čaršiji) itd. Bombe su padale ^{oko} na Šipsove baš-
te, oko Kastela, Tržnice, Dolca i dalje.

Čim su se avioni udaljili došao sam u vatrogasno spremište. Vatrogasaca nije bilo osim stalnog vatrogasca Mate Ćosića i dobrovoljnog vatrogasca Avgusta Kirhera, gasarista u Pilani. Telefonske veze bile su prekinute. Pošto niko nije javljao da je negdje izbio požar, ostali smo u spremištu. Očekivali smo da će još neko doći. Međutim, niko nije dolazio.

Negdje toga ili narednog dana dolazili su u moj stan Stevo Moljević, Drago Mitraković i dr. Jovo Perenčević. Žena je bila sama u kući. Pitali su je da li bih htio da ih sa automobilom odvezem u pravcu Hercegovine. Žena im je odgovorila da me potraže u radionici. Međutim, u radionicu nisu dolazili. Čuo sam da su našli nekog drugog šofera, a da im je Burda za to dao svoja kola. Poslije ulaska Njemaca u grad, u Banju Luku vratili su se dr. Jovo Perenčević i Dragutin Mitraković. Stevo Moljević više se nije vraćao.

Znam da su u prvim danima okupacije Jovo Perenčević, Dragutin Mitraković i Uroš Stefanović bili taoci

njemačkih vlasti. Zatvorili su ih u Crnu kuću kao vidjenije Srbe. U tim danima dio Crne kuće držali su Njemci, a dio ustaške vlasti. Međutim, u zatvoru nisu bili dugo.

Mislim da su već sredinom ili krajem maja mjeseca po dozvoli njemačkih vlasti otputovali za Srbiju banjalučki Ljotićevci (Novković, Vučković, Andrija Perović, Gotovac i drugi), a i banjalučki trgovci (Branko, Mirko i Lazo Divjak, Branko i Milorad Stričević, Kosta Božić, Mile Janković, Mladen Ćurčija, Nikola i Djoko Koljević, Vlado Milanović, Stevo Čelik, Milorad i Arsen Ljubibratić i mnogi drugi). Ljotićevci su svi otišli sa njemačkim propusnicama.

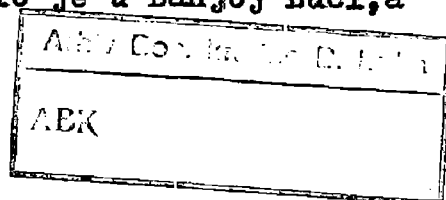
No, da se vratim na još neke detalje pred ulazak Njemaca u Banju Luku.

Novo bombardovanje uslijedilo je 12. aprila 1941. Tada ~~su~~ bombardovana kasarna Vrbas logora, Kastel i prostor oko tvrđave, posebno Dolac. Vojni okrug imao je tada sjedište u Kastelu, odnosno u kamenoj zgradi kod gradskog mosta. U vatrogasno spremište dotrčao je jedan vojnik iz Vojnog okruga i saopštio da je jedan njemački avion pao na vojni magacin u Vrbas logoru i da treba da idemo da gasimo požar.

Mato Ćosić i ja krenuli smo sa vatrogasnim kolima u Vrbas - logor, odnosno prema kasarnama 33. pješadijskog puka. Vidjeli smo dvomotorni Junkers u komadima, koji je udario u samu zgradu magacina. Jedan od motora ostao je na tavanu zgrade, a drugi je uletio u zgradu i ostao na spratu magacina.

Prema pričanju očevidaca, bombarder je letio iz pravca Petričevca i gubio visinu. Pred logorom ispustio je tovar bombi od kojih su neke padale i pred sam udar u zgradu magacina. Ove bombe su ga i ranijele. Međutim, pričalo se da ga je oborio MARKO DELJA, koji mu je pogotkom iz topa ošteti komande. Zbog toga je bio prisiljen da naglo gubi visinu. Pilot je pokušavao da se negdje spusti, a pri tome je izbacivao bombe. Međutim, nije uspio da se spusti na polje, već je udario u zgradu kasarne, odnosno magacina u krugu vojne kasarne.

Artiljerijski puk (IX art. puk) bio je podjeljen na dva dijela. Jedan dio sa komandom bio je u Banjoj Luci, a

drugi dio u Petrinji. Baterije ovog puka imale imale su moderne topove tipa Škoda i stare topove za obuku tipa Debanš.

Jedan od ovih starih topova za obuku sa potrebnom municijom preuzeo je sa grupom omladinaca stari MARKO DELJA, već tada penzionisani kapetan srpske vojske iz prvog svjetskog rata. Sa omladincima odgurio je top na Petričevac. Iz ovog topa neposredno su gadjali na njemačke avione. Tom prilikom su pogodili spomenuti bombarder i oštetili mu komande.

Tek što sam se vratio u spremište došao je dr. Midžić, ljekar Državne bolnice, javljajući za požar u Dolou. Odmah smo krenuli za Dolac. Gorila je jedna kuća sa šupom pored kuće dr. Midžića. Došli smo preko Govedarnice. Kad smo prelazili drveni most na Crkveni kod Dolca, naišla je nova grupa aviona. Čuli smo štektanje mitraljeza. Napustili smo kola u sklonili se u Crkvenu. Medjutim, nije tukao nas već Kastel. Kad su avioni otišli, prišli smo gašenju požara. Vatra se razbuktala na kući i šupi. Trebalo je lokalizirati požar. Vatrogasac Mato Čosić je razvio vatrogasno crijevo čekajući da pustim motor u pogon, odnosno motornu špricu. Medjutim, i pored niza pokušaja nisam uspio da pokrenem motor. Nisam imao vremena da ispitujem kvar motora, a dolazili su avioni u novom naletu, priključio sam crijevo na ulični hidrant. Počeli smo gasiti požar. Avioni su ponovo počeli bacati bombe na Kastel. Neke od njih padale su u blizini kraj obale Vrbasa i u vodu. Zatakli smo vatrogasnu cijev u ogradu i usmjerili je prema zgradi koja je gorila. Mi smo pobjegli pod obale Vrbasa. Uspjeli smo da ostanemo nepovredjeni.

Poslije odlaska aviona nastavili smo da gasimo požar i uspjeti smo da ga lokaliziramo.

U povratku vraćao sam se kroz grad na tzv. Kastelov ćošak. Sve je bilo pusto. Nikoga nije bilo na ulicama. Po dolasku u garažu odmah sam nastojao da utvrdim razloge zbog čega motor ne radi jer sam znao da je uvijek bio ispravan. U praksi se sve do ovog slučaja nikada nije dešavalo da se šprica ne može uključiti. Pregledom motora konstatovao sam da je neko blokirao glavnu usisnu diznu na rasplinjaču stezanjem šarafa koji je reglirao otvor dizne. Odmah sam posumnjao na Hajncenredera. Medjutim, on se više nije pojavljivao

Arhiv Dobrota iz B. L. 1941

7 BK

u vatrogasnom spremištu, a da se i pojavio loše bi se proveo. Takva sabotaža bila je krajnje moralno bijedna.

Po povratku sa gašenja požara u Dolcu pred spremištem me je dočekao ŠOŠA MAŽAR. Izmjenili smo utiske. Vojnički porazi na svim stranama nagonili su nas na zaključak da će bez većih otpora Njemci uskoro biti i u Banjoj Luci. Šoši sam predložio da sa vatrogasnim kolima odemo u vojni magacin na Banjalučkom polju, koji je već otvoren i iz njega mnogi odnose oružje (magacin prema Pilani, a u krugu kasarne 33. pješ. puka). Predložio sam da na vatrogasna kola natovarimo oružje i municiju i da sve to odvezemo u selo Subotica, gdje bismo oružje sakrili na jedno skrovito mjesto u šumi u blizini vodovoda. Tamo bismo ostali da sačekamo vijesti od drugova iz grada i daljnja uputstva.

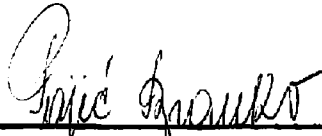
Šoša mi je odgovorio da na svoju ruku ne možemo ništa preduzimati do dobivanja partijske direktive, a da postoje već drugovi koji o svemu tome vode računa.

Upozorio sam ga da se oružje i municija iz magacina već odnose, naročito puške i bombe, a sve ono što se skloni ne može da šteti, već samo da koristi. Međutim, Šoša je ostao pri svome. Nikakva ubjeđivanja nisu pomogla.

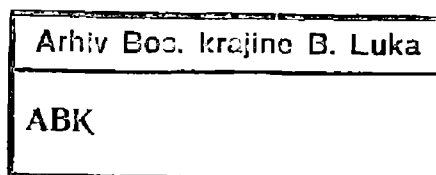
Razgovor se na ovome i završio.

5. maj 1976. godine

Benja Luka

(Branko Pajić)

7.maja 1976.-

Arhiv Doc. krajine B. Luka

ABK

(N a s t a v a k I.)

Te subote, 12. aprila 1941. godine, u poslijepodnevnom časovima došao je u radionicu vojnik sa obavještenjem da se odmah javim komandantu Vojnog okruga. Po dolasku, lično me je primio i obavjestio da moj raspored na gradskom vodovodu više ne važi, već da se smatram mobilisanim i da se odmah javim kapetanu ŽIKI JOVANOVIĆU u Kastel.

Dakle, usmeno je povučeno moje rješenje o oslobođanju od vojske u trupnoj službi. Gdje li me sada šalju?

Javio sam se kapetanu Žiki. Rekao mi je da izaberem jedna bolja kola od mobilisanih automobila koji su na platou bili parkirani pred samom zgradom. Bilo je parkirano negdje oko 15 kola. Te civilne automobile "patrioti" su dovezli, parkirali, zaključali i odnijeli ključeve sa sobom. Kako su oni koji su primali kola mogli dozvoliti da se ključevi odnesu? Kapetana sam obavjestio da su sva kola zaključana i da nema ključeva. Kapetan je lakonski odgovorio da razbijem staklo.

Izabrao sam jedna bolja kola, automobil marke "Opel-kadet". U kolima se nalazila cedulja iz koje se vidjelo da su bila vlasništvo advokata Filipovića iz Jajoa. Pomoću žice stavio sam u pogon mašinu. Zadatak mi je bio da nekoliko oficirskih porodica prebacim u selo Jagare. Odvezio sam ih sa najnužnijom prtljagom u selo. Zadnju porodicu prebacio sam kasno u noć. U dogovoru sa kapetanom Žikom ostao sam da u Jagarama i noćim s tim da izjutra rano dođem u Kastel.

U nedelju, 13. aprila 1941. godine, na katolički Uskrs, vrlo rano krenuo sam sa kapetanom Žikom u Komandu kod Kastela. Kad smo prelazili preko mosta u Karanovcu, već nije bilo vojničke straže. To je začudilo i mene i kapetana, koji je taj postupak ocjenio kao vojni krivični prekršaj. Te noći straža je bila na mostu, a i svih prethodnih dana. U Gornjem

Šeheru na mnogim kućama vidjeli smo istaknute bijele zastave. Ustavio sam kola pred Maltom i upitah maltara Mehu Buzdaleka: Šta je ovo Meho? Kakve su ovo krpe na kućama?

- Majstore, naredjenje je da se grad preda?

- Ko je dao takvo naredjenje, Meho?

- Naredjenje je od viših vlasti!

Vidjelo se da Meho ništa pouzdano ne zna. Zna samo da je neko rekao da se istaknu bijele zastave. Odmah sam predšjetio da je to maslo petokolonaša.

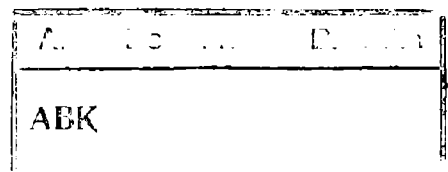
Vratio sam se preko mosta u Gornjem Šeheru i desnom obalom Vrbasa došao u Komandu vojnog okruga. Komandanta i štaba nigdje nije bilo. Vidjelo se da su negdje na brzinu otputovali u toku noći ili u veoma ranim jutarnjim časovima. Od vojnika ostao je samo TEOFIL MRAS, vojni referent. On je spaljivao neka dokumenta. Nikakve straže i vojnika nije bilo.

Kapetan Žika Jovanović je rekao da treba da krenemo u pravcu Kotor Varoša jer je sigurno u tom pravcu krenula Komanda vojnog okruga. I kapetan Žika bio je iznenađen ovako naglim povlačenjem, odnosno bjegstvom. U međuvremenu, priključio nam se još jedan oficir koji je pristigao. Upitao nas je da li može s nama da krene.

Krenuli smo prema gradskom mostu. Na gradskom mostu biha je velika gužva jer su se civili okupili u velikom broju ubjedjujući rezervnog narednika NIKOLU RAKAŠA da ne ruši most. Narednik Rakaš, inače banjalučki nosač, pripremao se da sa grupom минера digne most u vazduh. Okupili su se oko Rakaša protestirajući što je stavljen eksploziv i što vojnici-минери postavljaju kablove i korde za rušenje.

Pripreme za rušenje mosta bile su izvršene krajem marta 1941. godine. Tada su bile izbušene rupe gdje će se postaviti eksploziv. Na tom bušenju radio je MATO JURIĆ, zvani Likota, inače zidar u Gradskoj opštini.

Rano izjutra, 13. aprila, postavljen je eksploziv i postavljeni kablovi. Aparat za uključivanje paljenja nalazio se na stepeništu zgrade Opštine kod gradskog mosta. Tu se nalazio Nikola Rakaš sa grupom vojnika, ali okružen

civilima koji su ga nastojali privoljeti da odustane od rušenja mosta. Rakaš je građanima odgovarao da je dobio takav vojni zadatak i da taj zadatak mora izvršiti. Oko njega stajali su vojnici držeći puške "na gotovs!".

Dok su se oni prepirali ja sam otišao do Antona Šipsa da ga zamolim za 10 litara benzina. U rezervoaru nisam imao dovoljno goriva, a znao sam da me očekuje dalek put. Za svaki slučaj trebalo se snabdjeti. Majstor Šips mi je rekao da benzina ima, ali ne za prodaju, ali da će ga meni dati; obračunaćemo se, veli, kad se vratim u Banju Luku.

Pošto mi se žurilo da što prije predjem preko mosta zbog mogućnosti miniranja, ponio sam cijelu kantu jer nisam želio ga gubim vrijeme sipajući benzin u rezervoar.

Na mostu i kod Opštine bila je i dalje gužva. Obratili smo se Nikoli Rakašu za prelaz preko mosta. On nam je doviknuo da požurimo jer će ~~svakogxéasa~~ odmah dati naređenje za rušenje.

Prešli smo preko mosta u na raskršću, koje je tada imalo oblik slova T, skrenuli u lijevo prema Industrijskoj školi da bi cestom uz potok izbili na Kotorvarošku ulicu (danas ulicu Danka Mitrova). To nam je, uostalom, bio i najkraći put. Međjutim, na naše iznenađenje nismo mogli proći jer su tu bile postavljene barikade od nekoliko balvana koji su onemogućavali prolaz. Okrenuo sam kola i krenuo na desnu stranu da bih izbio na aleju. Kod kuće Suljage SALIHAGIĆA cesta je bila pregradjena jednim balvanom. Kod tih balvana nalazila se grupa naoružanih građana sa Suljagom Salihagićem na čelu.

Vidjeli smo da trotoar nije bio zagradjen jer je postojao uski prolaz između balvana i kuće Salihagića u širini da bi nekako mogla kola da prodju. Na pitanje kapetana Žike Jovanovića odgovorio sam da ću nekako moći da predjem. Žika je izvadio bombu i skinuo zaštitnu kapu upaljača s namjerom da je udari i aktivira. Dok smo stajali, automobilu je prišao Suljaga Salihagić. Primjetio je da Ži-

Arhiv Rep. knjiž. B. Luka

7EK

ka drži ubruci odšarafljenu bombu i spreman pištolj. Kroz otvoreno bočno staklo na automobilu ljubazno nas je pozdravio: "O, gospođo Žika, o gospon Branko! Vi možete proći!".

Ti civili sklonili su balvan u stranu i mi smo prošli. Suljaga nam je još mahao i pozdravljao: "Srećno, srećno!".

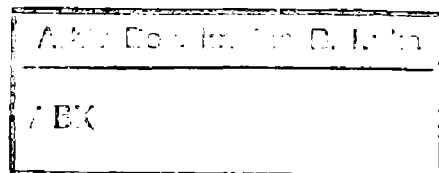
Ni onda, ni sada mi nije jasno ko je i s kojom namjerom zagrađivao cestu?! Te su barikade bile postavljene samo na desnoj strani Vrbasa. Kakva je svrha bila da se ti balvani postave?

Naišli smo na barikade, odnosno balvane, ali nigdje preko Vrbasa nismo vidjeli da je na bilo kojoj kući isturena bijela zastava. Krenuo sam u pravcu Vrbanje, Čelinca i Maslovara. Nikakvih smetnji nismo imali u cijelom toku te vožnje. U selu Maslovare sustigli smo Komandu vojnog okruga. Na putu nismo naišli niti na jednu vojnu kolonu. Na ulazu u Maslovare dobili smo obavještenje da se Komanda nalazi smještenu u dvorištu Uprave rudnika. Žika je otišao da se javi komandantu, a ja sam ostao kod kola u dvorištu.

Žika se kod komandanta nije dugo zadržao. Po povratku saopštio mi je da ću voziti lično komandanta. Poslije podne krenuli smo preko Borja za Teslić. U kolima sam vozio komandanta i njegovog posilnog i jednog višeg oficira. Na Borju naišli smo na snijeg, a i na pravi krkljanac od vojske i vozila. Nekako smo se probijali. Iza nas vozilo je sedam kamiona sa vojnom arhivom i vojničkom pratnjom Komande vojnog okruga.

Krkljanac je bio cijelim putem do vrha planine Borja prema Pribiniću. Sve je bilo u neredu. Jedva smo se probijali pored volovskih zaprega jedne jedinice koja je vukla municiju. Od vojnika smo čuli da idu iz pravca Prijedora. Pored volovskih zaprega bilo je tu i nekoliko kamiona. Nije se znalo ni ko pije ni ko plaća. Zbog te neopisive gužve nismo se ni mogli kretati u koloni; pojedini kamioni iz naše kolone pristizali su sa velikim zakašnjenjem. Sa našim luksuznim kolima lakše smo se probijali nego oni.

U Pribiniću svratili smo u žandarmerijsku sta-

nicu, navodno da se odmorimo od puta. Kakav odmor sada treba? Šutio sam mada mi je ovo zaustavljanje bilo sumnjivo. Sumnjivo mi je bilo odmaranje na ovakvoj kratkoj relaciji. Shvatio bih da su bar rekli da čekaju pristizanje kamiona iz naše kolone.

Komandant je pitao žandarme za vijesti i obavještenje gdje se nalaze Njemci. Žandarmi su odgovorili da jedino mogu slušati vijesti radio Donau, a da se naše stanice uopšte ne javljaju. Stekao sam utisak da komandant jedva čeka da se preda, a ne da organizira odbranu na bilo kojoj liniji. Stalno mi je na um padala misao da komandant jednostavno bježi, a naše putovanje bilo je samo potvrda mog stava.

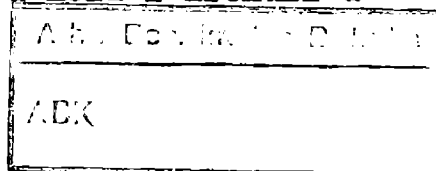
Tu smo u Pribiniću ostali skoro više od ~~osam~~ jednog do dva sata bez ikakve svrhe. Zbog ovog zadržavanja u Pribiniću stigli smo u Teslić duboko u noć.

Stigli smo u Teslić. Tu se napokon prikupilo svih 7 kamiona iz naše kolone. U toku cijelog putovanja niko mi nije dao ništa da jedem, a niko ni upitao da li sam gladan. Znao sam da su u kamionima sigurno obezbjedili i hranu, naročito vojničke konzerve. Takvima kao što je bio komandant veća je briga bila kako da obezbjede svoj smještaj i ishranu, nego da kao vojne starješine organiziraju odbranu.

Bio sam strahovito gladan. Da nije bilo gostioničara preko puta Destilacije slabo bi se proveo. On mi je dao večeru, koju je naplatio veoma simbolično. Cijena me je iznenadila i začudila.

Komandant je upitao gostioničara da li mu može obezbjediti spavanje. Gospodin komandant želio je da se odmori od "napora". Gostioničar mu je odgovorio da kod njega uopšte nema mjesta za spavanje. Meni je gostioničar prethodno rekao da će mi obezbjediti kod sebe smještaj. Komandantu to jednostavno nije htio. Konačno, i on je stekao utisak da taj visoki oficir brine brigu o spavanju i jelu, a ne o organizovanju vojnih jedinica koje su se kretale bez ikakvog reda u krkljancu opreme i ljudstva.

Zabrinut zbog svog spavanja, komandant mi je naredio da sa njegovim posilnim odem u banju Vrućicu i nadjem smještaj za njegovo spavanje. Sjeli smo u kola i krenuli u

Vrućicu. Tu smo upali u kolonu jedne veće jedinice sa konjskom zapregom. Mada je bila kratka razdaljina, sporo smo se probijali kroz kolonu. Od jednog vlasnika hotela dobio sam obavještenje da ima mnogo slobodnih soba za noćenje. Rezervisao sam sobe i krenuo nazad.

Vratio sam se po komandanta. Opet se trebalo probijati kroz kolonu do Teslića i nazad u Vrućicu. Kada sam ga smjestio, vratio sam se u Teslić u gostionicu na spavanje. Cijelu noć prolazile su kroz Teslić neke jedinice u povlačenju. Skora da i nisam spavao. Sve u svemu, nisam spavao ni jedan sat.

Zora me je zatekla budnog. Ustao sam. Neka kišica je rominjala. Bio je ponedjeljak, 14. april 1941. godine.

Iz ranijeg razgovora komandanta sa nekim višim oficijom iz njegovog štaba saznao sam da planiraju odlazak u Podgoricu, današnji Titegrad. Znao sam da planiraju da ih ja vozim. Budući da sam sreo Branka Milića, mašinbrava u Destilaciji, koga sam od ranije poznavao po liniji vatrogasaca, upitao sam ga za informaciju o vojnoj situaciji i za put kako bi se najlakše stiglo u Sarajevo. On mi je odgovorio da se na Usori vode borbe sa Njemcima i da su se čule neke eksplozije. Opisao mi je neki sporedni put dosta zaobilazan, ali mi je savjetovao da bi za mene lično bilo najbolje i najpametnije da se vratim nazad u Banju Luku, a da komandanta ostavim da se sam snalazi.

Nisam mogao da ostavim komandanta na cjedilu i da ga ne obavjestim o situaciji. Kolima sam ponovo otišao u Vrućicu. Potražio sam komandanta da ga obavjestim o onome što sam od Milića čuo. Rekao sam da se kod Usore vode borbe i da se u blizini nalaze Njemci. Pokazao se nazainteresiranim za moju informaciju. Odgovorio mi je da će poslije podne (?!) poslati kurira da izvidi situaciju. Poslije podne? Pala mi je na um misao da čeka dolazak Njemaca da im se preda. Konstatovao sam da je Branko Milić imao pravo kad mi je predlagao da se vratim u Banju Luku.

Odlučio sam da se vratim. Pošto sam konstatovao da je benzin pri kraju i da nema rezervne gume, pumpe i ala-

Arhiv Doc. Int./Int. D. 1. 1. 1.

ABK

ta, saopštio sam komandantu da nemam mogućnosti da ga vozim dalje. Spomenuo sam mu sve ove tehničke razloge. Budući da sam se još kolebao da li da ga vozim dalje ili da se vratim u Banju Luku, rekao sam mu: "Ako imate novca treba kupiti sve ovo što mi za daljnju vožnju treba!".

- "Evo tebi mog posilnog. Od šofera kamiona posudi alat i pumpu!", bio je komandantov odgovor.

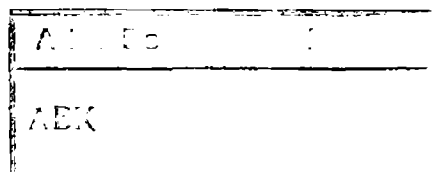
Ponovo sam otišao za Teslić. Niko od šofera spomenutih sedam kamiona niže želio da da eno što sam tražio. Nikakva ubjedjivanja nisu pomogla. Ni naredba komandanta za njih nije ništa značila. Jednostavno, nisu htjeli da dadu ni pumpu ni alat.

Pošto mi je bio potreban benzin, potražio sam Milića da mi pomogne da nadjem bar desetak litara benzina za povratak u Banju Luku. Milić je negdje našao benzin, ali me je ponovo ubjedjivao da nema smisla da se dalje zadržavam u Tesliću i Vručici jer, kako je on rekao, "... gospodin komandant može da se u ratnim uslovima vozi vojnim kamionom!".

Ove njegove riječi rasčistile su sve moje dileme, sva moja kolebanja. Odlučio sam da odmah krenem za Banju Luku. Komandantov posilni upitao me je da li i on može samnom ići za Banju Luku. Pristao sam. Posilni je ponio pušku sa municijom.

U toku povratka za Banju Luku stalno smo na putu susretali marševske kolone raznih vojnih jedinica u povlačenju. Sve su se neorganizovano kretale u pravcu Teslića. Što smo išli dalje sve je bila veća gužva na cesti. Vozili smo sporo uz česta zastajkivanja. Neki su nas oficiri zaustavljali i tražili da ih vozimo u pravcu Teslića. I oni su htjeli da se što prije domognu Teslića. Opravdavali smo se da idemo u Maslovaru po specijalnom zadatku komandanta vojnog okruga. Prisustvo posilnog sa oružjem bilo je za njih dovoljno ubjedljivo.

U Kotor Varoši namjeravali su nas zaustaviti neki naoružani civili. Iz daljine smo ih primjetili. Dao sam gas i u punoj brzini vozio sredinom ulice. Kad su primjetili

da jurim na njih razbježali su se sa ceste. Dok su se oni snašli ja sam već prošao. Mogli smo odahnuti jer smo savladali i ovu prepreku.

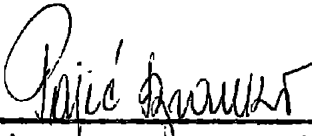
Negdje na putu između Kotor Varoši i Banje Luke naletili smo na troja njemačka borna kola. Njemački vojnik u prvim kolima samo mi je mahnuo da skrenem s puta i da oslobodim prolaz. Prošla su troja kola. Izašao sam ponovo na cestu i produžio put. Na livadama uz cestu vidio sam jedinice jugoslovenske vojske sa složenim puškama u kupe. Tu su stajali i čekali predaju, odnosno odvođenje u zarobljeništvo.

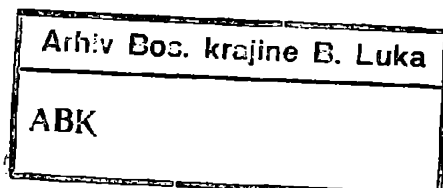
Stigli smo u Vrbanju. Neki ljudi su mi rekli da ne mogu ići u Banju Luku jer se u gradu vodi borba. Ustavio sam kola na cesti i izašao. Komandantov posilni izašao je iz kola i negdje se izgubio. Razgovarajući sa mještanima primjetio sam dolazak IRFANA GVOŽDŽARA. Irfan mi je rekao da je vodjena jedna kratka borba kod gradskog mosta između jedne njemačke prethodnice sa bornim kolima i neke manje jedinice jugoslovenske vojske. Bilo je to za kratko, kako me je obavjestio Irfan. Obavjestio me je da su njemačke jedinice već u gradu i da nema nikakvih problema oko vraćanja u grad. Njega je samo zabrinjavalo kakav će stav njemačke vlasti zauzeti prema komunistima. Vjerujem da je zbog ove neizvjesnosti i napustio grad.

Odlučio sam da odmah krenem. Prema tome, moje zadržavanje nije dugo trajalo. Pretpostavio sam da su ona laka borna kola njemačke vojske bila ta prethodnica koja se kod gradskog mosta sukobila sa jugoslovenskom jedinicom. Prema tome, borna kola su nastavila put prema Kotor Varoši kada su njemačke trupe ušle u grad.

7. maj 1976. godine

Banja Luka

(Branko Pajić)

Vertical line on the left side of the page.

16

17

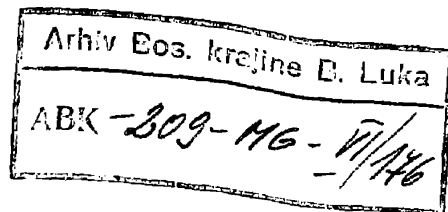
18

19

20

21

ARHIV BOSANSKE KRAJINE
BANJA LUKA

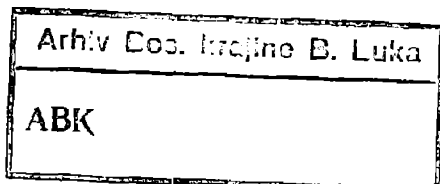
PAJIĆ BRANKO :

" SJEĆANJE NA DANE APRILSKOG RATA I PRVE DANE OKUPACIJE "

II dio

L e g e n d a :

- 21 stranica sjećanja Branka Pajića, notiranih u Arhivu Bosanske krajine 17. i 19. maja 1976. godine (stranice: 21-41.-);
 - SADRŽAJ SJEĆANJA: političko stanje u Banjoj Luci od ulaska Njemaca u grad do sredine juna 1941. godine;
 - sjećanja autorizirana;
 - Notirano u šest istovjetnih primjeraka: original i dve kopije u Arhivu, dve kopije kod Branka Pajića i jedna kopija u Muzeju Bos.krajine.-
-

(N a s t a v a k II.)

Njemačke motorizirane jedinice ušle su u Banju Luku 14.aprila 1941.godine.Poslednje jedinice jugoslovenske vojske povlačile su se starom jajačkom cestom preko Graba u Gornjem Šeheru.Njemci su ih dvogledima posmatrali, ali nisu pošli za njima jer su znali da im od tih jedinica ne prijeti opasnost.U nastupu prema Banjoj Luci nisu naišli na neki veći vojnički otpor izuzev kod Bos.Kostajnice.

Međutim,moj ulazak u grad nije prošao bez smetnji.Kod malte Kazanferije dočekala me jedna grupa naoružanih civila koje nisam poznavao.Samo jedan među njima nije bio naoružan.Bar tako je izgledao jer nije nosio pušku kao ostali.Kada sam po njihovom nalogu zaustavio kola, prišao mi je taj nenaoružani čovjek.Pretpostavio sam odmah da je njihov vođa.Po naglasku zaključio sam da je iz Zagreba ili nekog mjesta iz Hrvatske.Pitao me je ko sam,šta sam i kuda idem.Odgovorio sam mu da sam Banjalučanin,da sam vatrogasac (što se moglo zaključiti i po vatrogasnoj uniformi koju sam nosio),da se vraćam iz Teslića gdje sam po naredjenju vozio komandanta banjalučkog vojnog okruga.

- Vozite kola pred Redarstveno ravnateljstvo!
Tamo se javite i predajte kola!

Vozio sam prema gradskom mostu.Nisam znao šta je to "redarstveno ravnateljstvo".Pretpostavljao sam da je to samo drugi naziv za upravu policije,ali hrvatiziran.Krođ zgrade Gradske opštine primjetio sam Seida Buljinu i zaustavio automobil.Poslije uobičajenog pozdrava upitao sam ga ko je sada vlast u gradu.Odgovorio mē je da su sada ustaše na vlasti,a da su najvažnije ličnosti stožernik Viktor Gutić,ravnatelj policije Blaž Gutić i načelnik Opštine Halkija Bešlagić.

- Šta je to stožernik?,upitao sam Buljinu jer stvarno nikada nisam čuo za jednu takvu titulu.

- To ti je,Branko,nešto poput bana!,bio je kra-

tak odgovor Buljine.

Kod Ferhadije bila je parkirana kolona motorizirane pješadije njemačke vojske. Pošto tuda nisam mogao proći krenuo sam zaobilaznim putem da bi stigao do zgrade Uprave policije. Prošao sam okolo iza gradskog parka i došao do uprave policije. Javio sam se dežurnom stražaru. Dežurni me je uveo kod BLAŽA GUTIĆA, koji se smjestio u kancelariju bivšeg upravnika. Gutić nije bio sam u kancelariji. Sjedio je za stolom i razgovarao. S njegove desne strane sjedio je MATKO BITUNAC, a s lijeve neki KAN, službenik iz Rudnika "Lauš" (nije imao ~~lijevu~~ lijevu ruku). S njima je sjedio i jedan njemački podoficir.

Kakav paradoks? Visoki funkcioner nove vlasti sjedi sa jednim njemačkim podoficirrom!

Čim sam ušao, Blaž Gutić upitao me je osorno:

- Šta ćeš ti ovdje?

- Po naredjenju dovezao sam automobil. Kola se nalaze pred zgradom.

- Čija su to kola?

- Automobil je vlasništvo nekog advokata iz Jajca što se može vidjeti iz jedne cedulje u automobilu na kojoj piše ime i prezime.

- Da li imaš oružje?

- Imam samo pištolj tipa Mauzer kalibra 6,35 mm sa rezervnim šaržerom i dvije kutije metaka.

- Daj to ovamo!

Izvadio sam pištolj. Iz njega sam izvadio šaržer i sve stavio na sto. Kohn je ustao i uzeo pištolj govoreći da će mu dobro doći.

Dok je Kohn uzimao pištolj, oslovio sam Gutića.

- Gospodine Gutiću, da li ćete mi dati potvrdu da sam predao pištolj jer sam registrovan kod Uprave policije da imam oružje. Imam oružni list. Ne bih želio da imam nekih komplikacija...

→ Gubi se napolje da te ovdje ne vidim!

Rezervni šaržer i dvije kutije metaka nisam ni predao jer me izjurio. Po izbasku iz zgrade sve sam bacio.

Arhiv Dobrota i B. i. n.

7EK

Ostavio sam kola i pošao u radionicu. Razmišljao sam o postupku Blaža Gutića. Zašto me je izjurio iz kancelarije? Jedna pijanica sa svojim bratom još većim pijanicom dočepao se vlasti! Onaj ko nije bio niko i ništa i pruži mu se mogućnost da bude "nešto" uvijek je opasan.

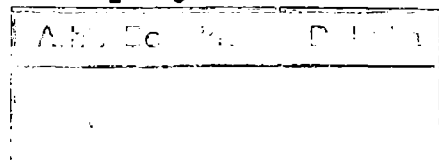
Morao sam ići u radionicu jer u kući nisam imao nikoga. Žena i djeca izbjegli su u kuću Alekse Čeke ispod Starčevice. Taj Aleksa bio je naš radnik. Pošao sam u radionicu da vidim šta ima novo i kakvo je stanje budući da sam više od dva dana bio odsutan.

U radionici sam zatekao samo par radnika. Jedan od njih mi je rekao da je ing. ERTL poručio da mu se odmah po dolasku javim u Stožer. Nisam odmah otišao jer je prethodno trebalo da vidim šta je sa mojom porodicom.

Radionica je bila u neredu. Sprave su bile porazbacane kao da je neka oluja prohujala. I na prvi pogled svako je mogao konstatovati da su neki neodgovorni ljudi vršljali po radionici i svuda preturali ne vraćajući stvari na staro ili uobičajeno mjesto. Međutim, koliko sam primjetio, ništa nije nedostajalo. Ništa nije bilo ukradeno zahvaljujući angažovanju Vasi Antoniću, radniku radionice. On je radio na izdavanju alata. On je spriječio neke ljude koji su imali namjeru da u danima prevrata izvrše krađe.

Sutradan izjutra, 15. aprila 1941. godine, otišao sam u ustaški stožer, koji je bio smješten u Banskoj upravi. Na ulazu je bio jedan njemački vojnik sa jednim ustašom. Ovaj me je upitao za razloge dolaska. Rekao sam mu da dolazim po pozivu RUDOLFA ERTLA.

Pričekao sam dok su provjerili moje pozivanje. Rekli su mi da idem na sprat i naznačili broj sobe. Bio sam iznenađen kad sam pred ulazom u pretsoblje kabineta bana primjetio našeg vatrogasca ANTU CIPRIJANOVIĆA. Oko ruke nosio je hrvatsku trobojnicu, a neku značku na reveru. Konstatovao sam da je postao povjerljiva osoba nove vlasti, kojoj je stavljeno u zadatak da dežura pred kancelarijom ustaških funkcionera. Ja sam ga uobičajeno pozdravio: "Zdravo Cipro!". - Ja za tebe nisam Cipro, već sam Anto Ciprijanović! Šta ho-

češ?

- Molim te, pošto me Ertl čeka, javi da sam ovdje.

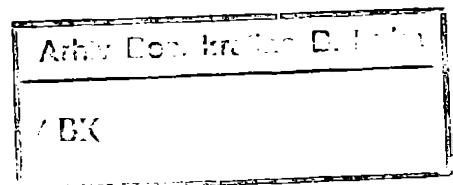
Ciprijanović se pravio važan. Više nije bio "Cipro", već gospodin Ciprijanović koga treba uvažavati ne kao čovjeka, nego kao portira od posebnog značaja pred vratima kabineta ustaških glavešina. Prijateljski sam ga oslovio kao Cipro, ali sam konstatovao da nas politička provalija dijeli. Otišao je da me prijavi Ertlu. Nakon izvjesnog vremena izašao je Ertl i rukovao se santom. U ophodjenju Ertla prema meni nisam opažao nikakvu promjenu, mada je bio ustaški funkcioner, za razliku od Ciprijanovića, kolege u vatrogastvu.

- Majstor Branko, treba da idete nazad u Radionu i da nastavite rad kao i do sada. Ukoliko vam nešto zatreba i naidjete na poteškoće obratite se lično meni jer ja još nisam predao dužnost šefa gradskog vodovoda!

Zatim me je odveo u jednu kancelariju i rekao službeniku da mi izda propusnicu za kretanje po gradu u svako doba dana i noći.

Ertl se pozdravio i otišao. Službeniku sam dao potrebne generalije koje je ovaj unio u tekst propusnice za slobodno kretanje. Službenik je otkućao ovaj dokumenat na mašini sa paralelnim tekstom na našem i njemačkom jeziku. Zatim je odnio dokumenat na potpisivanje ovlašćenom licu ustaške vlasti, a potom i na potpisivanje u njemačku Ortskomandanturu. Na ovoj propusnici bila su dakle, dva potpisa i dva pečata, njemački i ustaški.

Otišao sam u radionicu i nastavio rad. Nekadašnji radnici koji su svojedobno bili mobilisani postepeno su se vraćali. Došli su BRANKO DJUKIĆ, IVICA TUKERIĆ, MUSIĆ, KIRBAUMER i drugi. Nas četvorica članova Partije razgovarali smo dosta često o političkoj situaciji. Medjutim, nije bilo organizovanog partijskog rada, a ni partijskih sastanaka. Svi smo bili nekako zbunjeni. Očekivali smo partijske direktive, a njih nije bilo. Po dolasku Njemaca i po uspostavljanju ustaške vlasti mnogi su članovi KPJ izbjegli iz grada, a posebno Srbi jer se nije znao stav okupatorskih vlasti prema komunistima. No, polako su se komunisti vraćali u grad jer

hapšenja komunista nije bilo, vjerovatno zahvaljujući poznatom paktu između nacističke Njemačke i SSSR-a.

U vatrogasno dvorište smjestio se jedan vođ ustaške konjica, negdje oko 20. aprila 1941. godine. Nosili su različite prepravljene uniforme stare jugoslovenske vojske. Stare su šajkače u gornjem dijelu zašivali i na njih su stavili hrvatsku trobojnicu sa znakom "U".

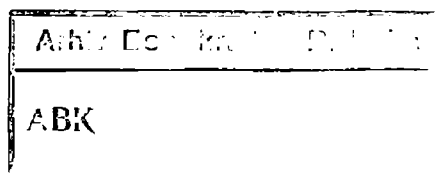
Povremeno su dolazili Njemci sa nalogom da im se dozvoli korištenje radionice za izradu potrebnih bravarskih proizvoda, odnosno rezervnih dijelova. Naročito su dolazili da izvrše opravku zaprežnih vozila. Te su opravke vršili oni sami, odnosno njihovi mobilisani majstori.

Tih dana u aprilu 1941. godine dobio sam naredjenje da osposobim dvoje teretnih kola, koje je neko u dvorište dotjerao i tu ostavio. Bili su to kamioni od oko 3 tone nosivosti. Jedan je bio marke "Opel-Blic", a drugi neki stari "Vomag" sa punjenim gumama. Neko ih je u danima prevrata tu dovezao i ostavio. Kad sam ih sa radnicima osposobio, dobio sam nalog da ih dovezemo pred Sokolski dom. Jedna kola vozio sam ja, a druga Branko Djukić. Tek na licu mjesta saznali smo zbog čega je trebalo doći sa kamionima.

Sa jednom grupom fizičkih radnika prevozili smo iz Sokolskog doma sanduke sa konzervama i mašću iz ratne rezerve stare jugoslovenske vojske u jednu vatrogasnu garažu, koju smo za magaciniranje morali isprazniti. Te sanduke preuzimala je neka komisija mješovitog karaktera jer su u njoj bili Njemci, neke ustaše i opštinski predstavnici.

Od ranije bilo mi je poznato kakva je količina konzervi tu bila smještena, o čemu sam već ranije govorio, a količina koju je ova komisija distribuirala bila je samo neznatna količina u odnosu na predjašnje stanje. Mislim da su ranije Njemci, a potom i ustaše odnijele ogromne količine sanduka sa mesnim konzervama i sa mašću. Ono što smo Djukić i ja prevozili u kamiona bilo je, navodno, namjenjeno za gradsku opštinu. Znam da građanima nikada niko nije dijelio ove konzerve.

Izvršili smo prevoz u tri ture, svega 6 kamiona,

a samo je u velikoj sali nekada bilo, po mojoj slobodnoj procjeni, više od 10 vagona robe.

Te konzerve u vatrogasnom spremištu postepeno je, dio po dio, preuzimala je uprava gradske aprovizacije. Kroz jedno desetak dana one su odvožene kako su se distribuirale korisnicima. Ko je sve bio korisnik nije mi poznato jer se odvozilo u nepoznatom pravcu. Za jedno desetak dana naše je spremište bilo potpuno ispražnjeno.

Vojni magazin iza hotela "Bosna" u danima prevrata nije bio potpuno ispražnjen jer su veliki dio zatekli Njemci po ulasku u grad 14. aprila. Viktor je odmah tu postavio svoje ustaške straže. Mislim da su ovu preostalu količinu, a ostalo je mnogo, preuzeli u potpunosti ustaše.

Nakon prevoženja sanduka sa konzervama iz Sokolskog doma dobili smo Djukić i ja zadatak da prevozimo brašno iz Trapista u gradsku aprovizaciju. I to je bilo brašno iz ratnih rezervi jugoslovenske vojske, a nalazilo se u trapiskom mlinu. Ja sam prvo prevezao samo jednu turu tog brašna, a potom su prevozili brašno Djukić i Ivo Tukerić. Svo ovo brašno nije prevoženo odjednom. Cijeli kontigent prevezen je parcijalno kako se trošilo za ishranu, odnosno za potrebe pekara.

Tih dana došao je u Banju Luku EDO KUNŠTEK, član Partije iz generacije Vilka Vinterhaltera, Veljka Djordjevića, Berta Supeka i Tankredi Sole, generacije gimnazijalaca koju je vodio profesor Akif Šeremet. Poslije povratka iz SSSR-a Kunštek se pasivizirao i odvojio od Partije. Poslije povratka iz SSSR-a njega smo se prbojavali jer je znao skoro sve komuniste i napredne ljude.

Nisam siguran da li je Kunštek došao u Banju Luku krajem aprila ili početkom maja 1941. godine. Ustaške vlasti su ga postavile da radi u nekom uredu čiji je bio zadatak da preuzima jevrejsku, a potom i rekviriranu srpsku imovinu. Čim je on došao, održali smo Musić, Djukić, Tukerić i ja jedan sastanak s kojim je rukovodio Abduselam Gvoždžar. PARTIJSKI SASTANAK imao je samo jednu tačku dnevnog reda: kakav stav zauzeti prema EDI KUNŠTEKU ?

Arhiv Doc. kn. 100. B. 1000

ABK

Sastanak je bio veoma kratak. Održali smo ga u pokrajnjoj prostoriji gostionice. Abduselam Gvoždžar nam je rekao da bi trebalo utvrditi kakav stav ima Kunštek i da se prema tome odredi stav prema njemu. Gvoždžar je ovaj zadatak uzeo na sebe. Rekao je da će s njim razgovarati i da će nas na idućem sastanku o svemu obavjestiti.

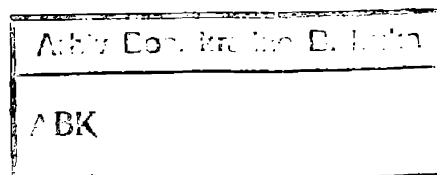
Nakon jedno dva do tri dana Gvoždžar nas je ponovo sazvao. Ponovo smo se našli kod Šipsa. Čim smo se okupili, on nam je ispričao detalje razgovora.

Abduselam je upitao Edu Kunšteka šta njemačke i ustaške vlasti namjeravaju preduzimati prema komunistima s obzirom na pakt između Njemačke i SSSR-a? Edo Kunštek mu je odgovorio da ustaške vlasti planiraju hapšenje komunističkih Srba. Oni će biti pohapšeni kao Srbi, a ne kao komunisti. Ustaški stožer planira istrebljivanje Srba. Muslimani će biti saveznici Hrvata, a poslije završetka rata i oni će biti istrebljeni. Kad Njemačka zarati sa SSSR-om, a i to se priprema, hapsiće se svi komunisti i napredni ljudi bez obzira da li su Hrvati ili Muslimani.

Pošto je postojao Pakt o nenapadanju, nevjerovatno je zvučalo da će Njemačka i SSSR zaratiti. To saopštenje da će doći do rata sa SSSR-om primili smo sa rezervom. O svemu ovome kasnije sam razmišljao: ako dodje do takvog rata nacistička Njemačka biće pregažena. Svi komunisti, inače, gajili su potajne nade da će doći do ovog rata jer su vjerovale u sovjetsku vojnu snagu.

Na sastanku Abduselam Gvoždžar ovako je prokomentarisao ustaške planove prema Muslimanima: "Jeste li vidjeli šta oni nama spremaju kao 'hrvatskom ovijeću'?", ironizirajući zvaničnu ustašku propagandu da su "Muslimani hrvatsko ovijeće".

Pošto se približavalo 18 sati, kada je stupao na snagu redarstveni (policijski) čas, završili smo sastanak. Donesen je zaključak da svi komunisti moraju biti veoma oprezni, a naročito komunisti srpske nacionalnosti. Da ne bi bili na oku i na udaru pojedinim ustašama, komunisti treba da se što manje kreću na javnim mjestima.

Abduselam nam je rekao da ćemo dobiti direktive šta dalje treba raditi. I ovaj naš sastanak trajao je kratko.

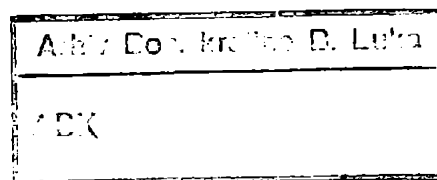
Tih dana, krajem aprila ili početkom maja, susreo sam na ulici između vatrogasnog spremišta i Ferhadije DJURU PUCARA. U prolazu mi je tiho rekao da idem par koraka ispred njega. Ja sam produžio, a on se okrenuo i počeo me slijediti. Na distanciji da se moglo čuti, a u prekidima govora, saopštio mi je da hitno treba obezbjediti nekoliko radnih knjižica potvrđenih od strane Opštine. Upitao me je da li ću moći da ih obezbjedim. Odgovorio sam mu da ću pokušati. Saopštio mi je da će me za dva sata sačekati kod gradskog mosta.

Odmah sam otišao u Gradsku opštinu kod FAHRUDINA DŽINA. Pazeći da me niko ne čuje, saopštio sam mu da treba obezbjediti nekoliko radnih knjižica propisno ovjerenih od strane vlasti. Pošto sam imao povjerenje u Fahrudina jer sam znao da je bio vezan za radnički pokret, rekao sam da te blanko knjižice traži Djuro. Džin mi je saopštio da mu je nemoguće nabaviti radne knjižice za tako kratko vrijeme jer je referat za izdavanje knjižica preuzelo jedno novo lice postavljeno od strane Ustaškog stožera, odnosno lice "od povjerenja za ustašku vlast".

U predviđeno vrijeme od dva sata vremenskog razmaka krenuo sam prema gradskom mostu. Bilo je to negdje u prijedpodnevnim časovima. Na daljini sam primjetio da se preko mosta, kao u šetnji, kreće Djuro Pucar. Na izvjesnoj udaljenosti i on me je primjetio. Pošao sam za njim. Polako sam ga sustigao. U prolazu sam tiho rekao: "Nemoguće nabaviti! Promenjen referent!".

Ovaj zadatak nisam mogao izvršiti. Djuru Pucara više nisam vidjao sve do kraja rata. Tek poslije rata sam saznao da se on zadržao u Banjoj Luci i za vrijeme priprema za ustanak, a i u vrijeme prvih dana ustanka.

Već prvih dana poslije uspostavljanja ustaške vlasti u Banjoj Luci potukli su se ZVONKO JOVIĆ i SEID BULJINA u kabinetu načelnika, odnosno predsjednika gradske opštine.

Do tuče je došlo iz ekonomskih razloga, odnosno neprečišćenih ekonomskih računica. Naime, za vrijeme stare Jugoslavije za probijanje današnje ulice Mirka Višnjića izvršeno je otkupljivanje zemljišta od tadašnjih vlasnika. Tu je bilo neko zemljište i Zvonka Jovića. Nije mi poznato kolika je bila cijena po kvadratnom metru, ali je, navodno, za kvadratni metar Zvonko Jović dobio nešto manje nego neki drugi vlasnik. Zvonko Jović je smatrao da je zbog toga glavni krivac Seid Buljina.

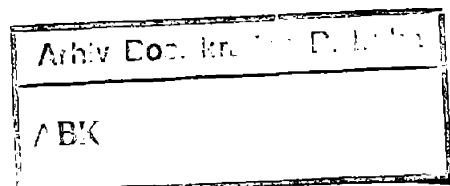
Kada je uspostavljena ustaška vlast, kao ustaški funkcioner ZVONKO JOVIĆ dolazi u kabinet predsjednika HILMIJE BEŠLAGIĆA da mu se žali na nepravdu i da traži da mu Opština nadoknadi razliku u cijeni. Da bi se stvari razjasnile, Hilmija je pozvao na referisanje Seida Buljinu. Tu su se oni sporečkali i potukli.

Ovaj incident lično mi je poznat jer sam se tog dana zatekao u Opštini po poslovima u vatrogasnoj radionici. Kad je izbio ovaj fizički obračun NONA KATANA me je pozvao da prisluškujemo. Čula se galama i buka tuče, ali se riječi nisu razumjele. Svakako da su padale krupne riječi i psovke. U pravo vrijeme sklonili smo se od vrata kada su se ona sa treskom otvorila i kada je sav razdrijen kao bik projurio Zvonko Jović bijesno vičući: "Platićete mi vi za ovo!..." sa nizom drugih nedoličnih riječi za slušanje.

Zvonko Jović je oba krila vrata tako udario da su se oba sa treskom otvorila. Ugledali smo Hilmiju kako oslonjen o sto umiruje zavađjene: "Gospodo, gospodo, primirite se!". Seid Buljina bio je također sav razdrljen. Brisao je, dahćući, znoj s lica. Nalazio se kraj vrata koja su iz kabineta predsjednika vodila u njegovu kancelariju.

Iz Jovićevih riječi vidjelo se da on prijeti ne samo Buljini, već i Hilmiji Bešlagiću. Već na samom početku, dakle, došlo je do sukobljavanja među ustaškim funkcionerima, gdje je ovaj incident samo jedna od epizoda.

Poslije ovoga Buljina je na jedno kraće vrijeme bio suspendovan. Ubrzo je počeo da radi, ali mi nije poznato

na kakvoj dužnosti. Vjerujem da je i on imao neku političku zaledjinu koja ga je štitila.

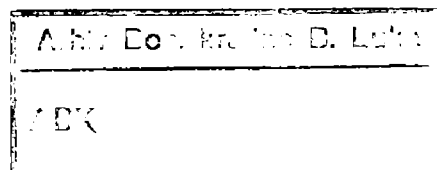
Negdje u maju 1941. godine došao je u Banju Luku ustaški funkcioner DŽAFER KULENOVIĆ. Po njegovom dolasku održana je u Ustaškom stožeru, bivšoj Banskoj upravi, neka konferencija vidjenijih banjalučkih muslimanskih prvaka. Oni su se okupili pred zgradom očekujući da dodje Džfer beg Kulenović. U grupi Muslimana koji su stajali pred zgradom primjetio sam HAMDIJU AFGANA u društvu sa DEDOM MAŠINOVIĆEM. Kad je Džfer beg Kulenović došao i svečano ušao u zgradu, svi okupljeni krenuli su za njim u zgradu, ali spomenuta dvojica nisu ušla. Hamdija Afgan i Dedo Mašinović nisu za njima pošli.

Na stepeništu bombardovane pravoslavne crkve stajali smo i sve to posmatrali ABDUSELAM GVOŽDŽAR i ja. Abduselam je sve to prokomentarisao: "Izmače serdžada Hamdiji!", aludirajući na izvjesnu nemilost.

Početkom maja 1941. godine od ing. GALARA iz Opštine dobio sam zadatak da odem kod ANTONA ŠIPSA sa autogenim aparatom za varenje i da mi se stavim na raspolaganje. Kad sam ušao u Šipsovu radionu, on mi je saopštio da je njegov pomoćnik HAJNRIH ŠISLER, sudski ovlašćeno lice za otvaranje metalnih kasa i trezora, povredjen prilikom rada sa autogenim aparatom na rezanju trezora vrata Narodne banke u toku jučerašnjeg dana.

Narodna banka nalazila se u bivšoj kući JOZE SUNARIĆA u današnjoj ulici Marije Bursać, na mjestu gdje je nedavno podignuta velika zgrada Filijala Privredne banke Sarajevo.

Sa Šipsom krenuo sam u zgradu Narodne banke. Tamo se već nalazila neka komisija. U zgradi je bilo i mnogo službenika. Prošli smo kroz dvije sobe i došli u treću u kojoj su se nalazila metalna dvokrilna vrata trezora. Trebalo ih je oko brave prerezati da bi se moglo ući u trezor u prizemlju. Nastavio sam rezanje tamo gdje je Hajnrih Šisler prestao. To je rezanje trajalo oko pola sata. Morao

biti veoma oprezan jer je prilikom rezanja prštao pepeo, koji je služio kao izolacija između čeličnih ploča zaštitnih vrata. Jedan trenutak neopreza prilikom rezanja doveo je do toga da je Hajnrih Šisler dobio teže opekline na prsima i rukama. Zbog toga sam u radu morao paziti na varničenje.

Poslije otvaranja vrata Šips mi je naložio da pokupim alat. Šips i ja krenuli smo odmah nazad, a u trezor je ušla spomenuta komisija.

Nakon par dana Šips me je pozvao i dao 500 dinara rekavši da je naplatio moj rad na rezanju trezora banke.

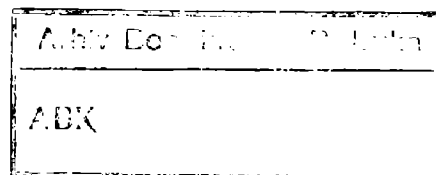
Koliko sam nešto kasnije čuo, otvaranje trezora imalo je za osnovni cilj da se dodje do nekih spiskova, a ne do novca. Papirne banknote bile su navodno već odnesene, a metalne monete bile su smještene u sanduke za transport. U ovim sanducima u pretsoblju nalazio se novac u srebru i niklu. Kad sam dolazio da režem vrata na trezoru čuo sam kako su službenici dobacivali: "Evo para u sanducima! Ne morate otvarati trezor. Podjelite nam pare!" itsl. Mislim da su tada okupljeni službenici očekivali da će dobiti platu.

Uhapšen sam 6. juna 1941. godine. Prije podne uhapšeni smo BRANKO DJUKIĆ i ja, a poslije podne uhapšeni su IVO TUKERIĆ i LUDVIK KIRHBAUMER. Ja sam uhapšen kao poslovođa, a oni su uhapšeni kao šoferi. Uhapšeni smo pod optužbom da smo prodali automobilsku gumu.

U istražnom zatvoru Župske redarstvene oblasti ostali smo do 8. juna, kada smo na intervenciju advokata VIKTORA DEBELJAKA odvedeni u Okružni sud na suđsku istragu. Do tada nas niko nije saslušavao. Svi smo bili smješteni u istu ćeliju, gdje nas je bilo oko 15 zatvorenika, uglavnom Srba. No, tih zatvorenika ne bih se mogao sjetiti.

Kada smo privedeni u Okružni sud, na našu sreću Blaž Gutić bio je negdje odsutan. U Okružnom sudu naš predmet je dobila kao sudija neka KAJA. Ona nas je saslušala. Prvo sam ja dao izjavu.

U svojoj izjavi rekao sam da nam se pripisuje krađa i prodaja gume, ali da ta guma nije vlasništvo Opštine,

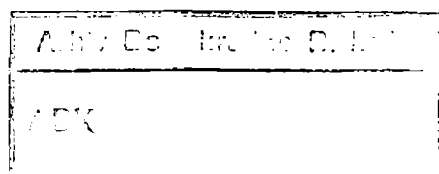
već da je lično moja svojina jer sam je dobio 1939.godine kad smo kupovali autocisternu marke "Faun".Kao nagradu da se pazi na kola,firma je davala majstoru garaže jedan procenat,čije se visine sada ne sjećam,da bi pazio na održavanje kola u garantnom roku.Budući da nisam želio uzimati novac,na molbu šofera autocisterne Ludvika Kirhbaumera zatražio sam jednu kompletnu gumu (unutrašnju i vanjsku) i izvjesne rezervne dijelove,one koje je Ludvik predložio. Zastupnik firme iz filijale u Beogradu,koji je tada bio u Banjoj Luci,prihvatio je naš prijedlog i mi smo ubrzo dobili tražene stvari.Za to sam dobio propisno ovjeren račun kao da sam gumu i rezervne dijelove platio u gotovom.

Guma sa rezervnim dijelovima smještena je u magacin i nikada nije bila unesena u inventar radionice. Kad je bila uspostavljena vlast NDH,neko ko je znao za ovu rezervnu gumu tražio je da mu se proda,ali nismo bili za to.Ludvik Kirhbaumer nam je ubrzo rekao da ima jednu mušteriju da proda gumu i da za to ima mušteriju.Skrenuo sam mu pažnju da ne prodaje gumu s obzirom da je ukupacija i da mogu nastati posljedice.Ludvik je to moje upozorenje prokomentarisao ovim riječima: "Šta se bojiš kad postoji račun?!"Tako se guma prodala.Ne sjećam se tačno kome je on prodao ovu gumu.

Naše izjave bile su identične.Usljedilo je suđenje.Branio nas je Viktor Debeljak.Okružni sud donio je rješenje da se izvrši inventarisanje cjelokupne imovine s kojom sam ja rukovao kao poslovođa.Svi smo pušteni na slobodu.U toku tog pretresa svo vrijeme bio je prisutan predstavnik Opštine ADEM AFGAN.

Sutradan,9.juna 1941.godine,javio sam se ing. Galaru,šefu Tehničkog odsjeka,koji je preuzeo rukovodjenje vodovodom od strane ing Ertla.Galar mi je saopštio da je donesen zaključak da se izvrši cjelokupno inventarisanje narednog dana,odnosno 10.juna.

Vratio sam se u radionicu.Plašio sam se da nešto nije odneseno u vremenu dok smo se nalazili u zatvoru.Dok sam bio u zatvoru ključevi radionice i ormara gdje se nalazi-

la ~~XXXX~~ arhiva bili su kod nekoga u radionici jer su mi ih oduzeli u trenutku hapšenja.

Otišao sam odmah u radionicu da sve priprelim za inventarisanje. Tada mi je u povjerenju VASO ANTONIĆ saopštio da je prilikom pregleda zaključanog ormara gdje je bila arhiva našao razvijen Proglas CK KPJ. Naime, kad sam pošao do ing. Galara, dao sam zadatak Antoniću da izvrši prebrojavanje alata i pregleda zaključani ormar za arhivu. U njega sam imao puno povjerenje.

Iznenadilo me to pronalaženje najnovijeg Proglasa CK KPJ koga ranije nikada nisam vidio. Ja sam inače sve spaljivao što bi me moglo kompromitovati tako da se nije moglo desiti da ostane bilo gdje zatureno što sam imao ranije u rukama. Odmah sam pomislio da za ormar postoje dupli ključevi i da ih ima neko. Ali ko? Taj je, sigurno, podmetnuo ovaj Proglas. Kakav mu je bio cilj?

Odmah sam otišao do ormara da sve do detalja pregledam i prelistam svaki list posebno. Ponajmanje bi baš sada trebalo da se nešto nadje! Sa olakšanjem konstatovao sam da ničega više nema. Medjutim, konstatovao sam, nije bilo računa za onu gumu zbog koje sam uhapšen. Ostao je samo račun za rezervne dijelove. No, ovo me nije zabrinjavalo jer će se iz inventarisanja vidjeti da su sve gume na broju.

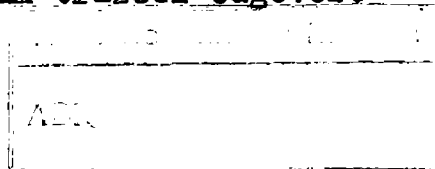
Komisija je došla 10. juna. U njenom sastavu bili su: Mustafa Hadžidedić, koji je primao radionu; Adem Afgan, kao ekonom i Mahmut Misirlić, radnik u vodovodu.

Izvršeno je detaljno sravnjivanje zaduženja i inventarskih predmeta. Konstatovali su da je sve u redu i da je stanje materijala u skladu sa knjigama. Prije nego što je sačinjen zapisnik došao je ing. Galar da prokontroliše kako teče inventarisanje. Kad su mu saopštili da je sve u redu, on je upitao: "Čija je, onda, guma?".

Odgovorio sam mu da je moja i objasnio kako sam došao do nje.

- "Što mi to prije nisi rekao?", zapitao je ing. Galar.

- "Zašto ste me uhapsili?", upitao sam tražeći odgovor.

Galar je otišao ing HAKMI BEŠLAGIĆU da ga obavjesti o rezultatima inventarisanja u vodovodnoj radionici. Bešlagić se nije zadovoljio nalazom i dobivenim obavještenjem, već je naredio Finansijskom odjeljenju i Magacinu željezničke stanice-grad da pregledaju sve knjige ulazne i izlazne robe od 1939.do 1941.godine i ustanove da li je iz Beograda došla neka automobilska guma na račun Gradske opštine.Međjutim, na moju sreću,nikakve takve gume u tom periodu nisu dolazile, odnosno nisu nabavljane.

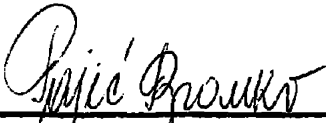
Nije mi jasno šta je želio Bešlagić da postigne? Kakav mu je dokaz bio potreban? Da li je želio neku aferu i u kom cilju? Možda je želio neki dokaz protiv nekoga,meni nepoznate ličnosti,ali preko mojih leđja? Da tu nisu čista posla bilo mi je jasno jer je tek poslije ovih pregleda robnih knjiga napravljen zapisnik o inventarisanju u vodovodnoj radionici.Zbog toga sam i tražio od komisije jednu kopiju zapisnika za sebe.Jednostavno,bojao sam se da neko zapisnik kasnije ne falsificira.

Bešlagić je zbog svega bio ljut jer sve nije išlo onako kako je on pretpostavljao,odnosno kako je planirao.

Uručili su mi zapisnik sa obavještenjem da sam suspendovan.Morao sam da predam sve ključeve,osnovne i rezervne za sve prostorije,garaže i radionice.Morao sam svaki dan da se u 8 sati javljam šefu Tehničkog odsjeka inženjeru Galaru.Međjutim,nisam imao pravo da ulazim u krug radionice i u garažu.

Isključili su me sa posla,a da mi nikakvu krivicu nisu dokazali.Shvatio sam da je uzrok bio daleko dublji, a da je automobilska guma bila samo sredstvo za postizanje nekog cilja.Kakav je cilj bio nije mi ni danas jasno.Osjetio sam da se preko mojih leđja Bešlagić obračunava sa nekom osobom.

17.maj 1976.godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

Arhiv Dos. krajevo B. Luka
ABK

Arhiv Doc. Krajine B. Luka

(N a s t a v a k III.)

ABK

Od 11-16. juna 1941. godine radio sam kod ŠIPSA ANTONA-Tone. On me je savjetovao da se što manje krećem po gradu, što je i meni bilo jasno. Šips je primio političko stanje onakvo kakvo jeste, ali se uopšte nije izjašnjavao u prilog režima NDH.

Mnogi Hrvati, koji su ranije politički bili vezani za HSS, nisu odobravali ni politiku ni praksu tzv. NDH i još su u samom početku isticali da NDH nije hrvatska država (napr. bravar STJEPAN BERNARDIĆ, stolar DRAGO ČOSIĆ, trgovao SERTIĆ i mnogi, mnogi drugi). Svi su oni osuđivali odnos prema Srbima.

Politička diferencijacija osjetila se još u prvim danima NDH. Od Hrvata novu su vlast prihvatili mačekovci, odnosno frankovci i njihova klerikalna sabraća iz crkvenih redova. Pored ovih, ustaškom su se pokretu priklonile i neke psihički nestabilne i nezdrave ličnosti. Sve u svemu, moj je lični utisak da je veoma malo banjalučkih Hrvata prihvatilo ustaški pokret.

Prvih dana okupacije išli smo jednom prilikom u gostionicu Radmana na Haništu Anton Šips, Boro Njegovan i ja. U gostionici su se nalazili neki vojnici Mačekove seljačke zaštite sa nekim grbom na šeširima. Svi su bili naoružani. Odnekud su došli jer nam iz Banje Luke nisu bili poznati. Boro Njegovan ih je upitao: "Koja ste vi vojska?", mada je znao da se radi o mačekovcima. Želio je da napravi šalu na račun njihovog držanja jer su se tako ponašali kao da oni sve mogu.

- "Lovci na Srbe!!", odgovorio je bahato jedan od njih.

- "To ti je i trebalo!", rekao sam Bori.

- "Haj' mo napolje!", rekao je Anton Šips nastojeći da izbjegne veoma mučnu situaciju jer su nas mačekovci preteći

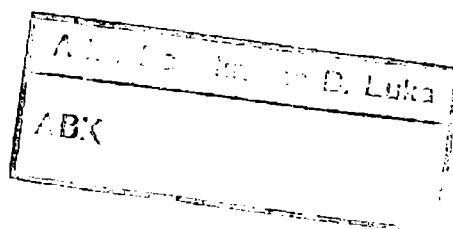
gledali.

Pretnje ustaških vlasti na nacionalnoj osnovi uslijedile su već prvih dana okupacije. Prvi slučaj ubistva bilo je klanje jednog suludog seljaka. Taj je seljak bio iz jednog sela u okolini Banje Luke. Kretao se po gradu i živio od milostinje. Spavao je gdje je stigao, a najčešće u opštinskim štalama. Njega su ustaše uvele u Kastel i odmah kraj vrata zaklali. O ovom zločinu odmah se pročulo po gradu. Gradjani su se zgražali i postupak osudjivali, a ustaše su prijetile da će se tako provesti svi Srbi.

Drugi slučaj klanja bilo je ubistvo gostioničara NIKOLE ČURČIJE i jednog sveštenika. Njih su zaklali u Vrbanji, a leševe ostavili na mjestu zločina. Nama, meni i Bran-ku Djukiću, ing Galar izdao je naredjenje da sa kolima ode-mo u Vrbanju i leševe dovezemo u grad. Obojica smo odbili da izvršimo ovo naredjenje. Kad je nama izdano ovo naredje-nje, leševi su ležali na mjestu zločina već dva dana, kako se u javnosti šaputalo. Zločin je još više uzbdio javnost. Pro- testirali su mnogi Hrvati, ali nisu to smjeli činiti javno jer se znalo da iza toga stoji Viktor Gutić sa svojom us- taškom klikom, a i zvanična ustaška politika. Biskup i kato- lički kler uopšte nisu reagirali. Zavládala je panika među Srbima jer su se mnogi plašili da neće osvanuti.

Iza toga uslijedilo je ubistvo episkopa Plato- na. Dobro se sjećam da se onda u kuloarima pričalo da je zbog ovog ubistva njemački komandant bio strahovito ljut na Gutića i da ga je pozvao na odgovornost. Međutim, njego- va ljutnja bila je političke prirode jer je Platon bio progermanski orijentisan.

Episkop PLATON došao je u Banju Luku negdje pred drugi svjetski rat. Oko njegovog dolaska izbila je jed- na cijela afera, ali je za javnost bila zataškana u mjeri koliko se moglo postići. Zvanične vlasti Banovinske uprave pripremale su mu svečani doček kao crkvenom poglavaru, ali se od svečanog dočeka odustalo jer je gradjanstvo pripre- malo demonstracije protiv njegovog dolaska. Gradjani Srbi

iz čaršije nisu bili za to da on dodje u Banju Luku. Protivili su se njegovom dolasku zbog njegovog germanofilstva, a dosta javno se govorilo da on radi za Njemce, kao što je za vrijeme prvog svjetskog rata radio za Austrijance. Sa austrougarskom okupacijskom vlašću Platon je javno saradjivao negdje u Srbiji ili Makedoniji za vrijeme prvog svjetskog rata. Govorilo se da je bio bugarski špijun, odnosno da je usko saradjivao sa Bugarima i Austrijancima.

Ne mogu da sudim da li je sve ovo tačno ili nije, ali vjerujem da je u svemu bilo i istine, s tim više što je njemački komandant protestirao zbog Platonovog ubistva.

Viktor i Blaž Gutić bili su pijanice. Ne zna se ko je od braće više lokao. VIKTOR GUTIĆ bio je stalno u pijanom stanju. Po prirodi je bio patološka ličnost, gdje je homoseksualstvo bilo samo jedna od popratnih pojava.

U vrijeme aprilskog rata VIKTOR GUTIĆ nije bio u Banjoj Luci. Govorilo se da je bio negdje mobilisan. Međutim, mislim da je u Banju Luku došao već 14. aprila 1941. Odmah je bilo jasno vidljivo kakve su bile njegove pretenzije kao ustaškog stožernika, pretenzije patološkog karaktera. Stalno se kretao u pratnji svojih ustaških tjelohranitelja, među kojima se posebno isticao Asim Djelić.

Poslije ubistva episkopa PLATONA govorilo se da je Viktor Gutić pozvao popa Dušana Mačkića, gradskog paroha, kome je predložio da se prihvati dužnosti banjalučkog episkopa "hrvatske pravoslavne crkve". U javnosti se šušalo da je na to pristao paroh Mačkić s motivacijom da zaštiti srpski živalj. Gradjani Srbi bili su zbog toga revoltirani. Bila su to pričanja u tom vremenu, ali ne znam u kom su obimu bila tačna. Međutim, Mačkić je ubrzo izbjegao u Srbiju.

Ipak, mislim, da u svemu postoji izvjesna doza istine jer se paroh Dušan Mačkić poslije drugog svjetskog rata nije vratio u Banju Luku kao ostali sveštenici, već je ostao u Vojvodini. Vjerovatno je pristanak da bude banjalučki episkop, dat Viktoru Gutiću 1941. godine, uslovio da se ne vraća u Banju Luku i Bosnu. Vjerovatno se bojao da će Srbi rea-

.....
.....

girati veoma oštro. Znam da je nezvanično samo u dva navrata dolazio u Banju Luku.

Paroh Dušan Mačkić nije bio vjerski zadržan. S njim se moglo o svemu slobodno razgovarati. Po vjerskim pitanjima bio je dosta liberalan i zbog toga je, mislim, smetao drugim pravoslavnim sveštenicima. Kao čovjek bio je veoma društven i veoma pristupačan. Ako je, možda, i pristao na prijedlog Viktora Gutića da bude pravoslavni episkop, njegovo je priznanje bilo nominalno. Možda mu je Viktor Gutić i prijetio da će ga likvidirati ako ne da svoj pristanak. Imajući u vidu sudbinu Platona, Mačkić je dao formalni pristanak da bi ubrzo pobjegao u Srbiju. Zbog toga ne bi ga trebalo osudjivati kao čovjeka na onakav način kao što su neki to činili.

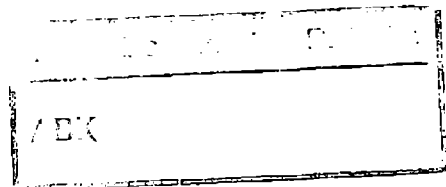
Katolički kler pretežno se priklonio ustaškom pokretu. Među rijetkim izuzecima bio je pop PETAR SUŠILOVIĆ. Kao i pravoslavni pop Dušan Mačkić i on je bio veoma liberalan, a i protuustaški orijentisan. Kad smo jednom prilikom razgovarali o njegovom sveštenu zvanju, on nas je upitao da li volimo svoj zanat? Kad smo mu odgovorili da ga obavljamo jer treba od nečega živjeti, on nam je rekao: "I ja moram od nečega živjeti. To je moj zanat! Drugog zanata ja nemam.", što je često iskreno isticao.

Petar Sušilović inače nije odobravao praksu klera, praksu koja je davala podršku ustaškim vlastima. Naročito je osudjivao one sveštenike koji su djelovali u interesu ustaškog pokreta.

Jednom prilikom, negdje pred samo izbijanje rata, sjedili smo kod Šipsa u gostionici. Bili smo u društvu. U šali smo mu rekli da ćemo prići sakupljanju potpisa katoličkih građana na prijedlog da ga biskup postavi za župnika.

- "Samo to bi mi još trebalo kako dobro(??) stojim pred biskupom. To bi za mene bila propast!".

BANJALUČKI LJOTIĆEVCI otišli su masovno u Srbiju već prvih dana nakon okupacije, odnosno neposredno poslije uspostavljanja ustaške vlasti. Mada je njih^{ov} profašistički stav bio poznat, zbog protivsrpskih pretnji smatrali su da je za njih bolje da odu za Srbiju.

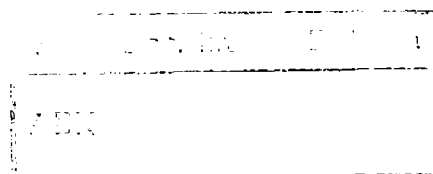
Pojeđini ljotićeovci pobjegli su iz Banje Luke još prije ulaska Njemaca u Banju Luku, neposredno pošto su čuli Kvaternikov proglas o uspostavljanju NDH. Negdje 10. ili 11. aprila 1941. godine susreo sam u Kastelu dvojicu ranijih srnaovaca. Došli su u Komandu vojnog okruga da traže dobivanje dozvole za kretanje u ratnim uslovima i odlazak u Srbiju. Bili su to trgovac DRAGO LAZAREVIĆ i trovački pomoćnik MIRKO KRUNIĆ, koji je radio kod Paula Fišera. Mislim da su te dozvole dobili i da su napustili Banju Luku.

Odmah na početku uspostavljanja ustaške vlasti sačinjeni su spiskovi lica "koja ne smiju napustiti grad". Na tim spiskovima bili su oni za koje su oni znali ili pretpostavljali da su komunisti, bez obzira da li po nacionalnosti Srbi, Hrvati ili Muslimani. Za ovaj spisak čuo sam od svoje svastike MILE ŠEBOR, koja je još prije rata radila u Upravi policije kao službenik. Prethodno je radila u Banovinskoj upravi, a potom je premještena na rad u Upravu policije. Nastavila je da radi u župskoj redarstvenoj oblasti dok nije bila premještena u Sisak u toku 1941.

U ovim spiskovima bili su i svi napredni Srbi, svi oni koji su bili ljevičarski orijentisani. Ti su spiskovi sačinjeni po nalogu Viktora i Blaža Gutića na bazi evidencije koju je imala policija uz dopune koju je izvršila ustaška organizacija.

Čim je bila uspostavljena ustaška vlast i kada su se počele izdavati dozvole za odlazak u Srbiju, do kojih mi je bilo lako doći bez posebnih ličnih veza, Mila Šebor mi je rekla da će pokušati da mi izdejstvuje takvu propusnicu. Ona mi je predložila da zbog lične sigurnosti odem u Srbiju. Pošto sam želio da doznam stav partijske organizacije po ovom pitanju, odgovorio sam Mili da se još kolebam da li da idem ili ne, ali da ću joj brzo svoj definitivni stav saopštiti. Stvarno sam se kolebao da li da idem ili ne. Šta više, više mi je odgovaralo da ostanem.

Kad sam po partijskoj liniji dobio vezu za partijsko povezivanje u Beogradu, saopštio sam Mili Šebor da sam se odlučio da idem u Srbiju. Međutim, bilo je kasno. Mila mi

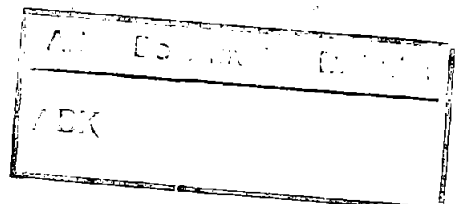

je saopštila da mi propisnicu neće moći obezbjediti jer se nalazim na spisku lica koja ne mogu napustiti Banju Luku. Tek tada sam i doznao za postojanje ovog spiska, ove evidencije koja je napravljena po naredjenju ustaškog stožernika Viktora Gutića. Zbog toga sam morao tražiti drugu mogućnost da napustim Banju Luku.

U međuvremenu, preko ABDUSELAMA GVOŽDŽARA tražili smo direktive od partijske organizacije šta nas trojica treba da radimo. Naime, u isto vrijeme kad i ja suspendovani su iz vodovodne radionice IVO TUKERIĆ i BRANKO DJUKIĆ. Nismo ništa htjeli preduzimati na svoju ruku bez znanja i saglasnosti Partije.

Negdje 13. ili 14. juna 1941. godine održan je kratak partijski sastanak "u pokretu". Preko Abduselama Gvoždžara dobili smo Djukić i ja, ali svaki posebno, obavještenje da se nadjemo na odredjenom mjestu. Gvoždžar mi je rekao da od Gradske klaonice (u današnjoj ulici Save Kovačevića) idem u pravcu rebrovačkog mosta i da ću tamo naći odredjene drugove koji će mi dati neka obavještenja. Nisam znao s kim ću se susresti. Meni je taj pravac u pogledu konspirativnosti odgovarao jer se u spomenutoj ulici završavao građevinski dio postavljanja gradskog vodovoda. Radnici koji su tu radili nisu znali da sam ja suspendovan, a pred drugima sam se mogao opravdati da sam želio da vidim kako teku poslovi završetka rada. U ugovoreno vrijeme pošao sam na sastanak. Kao u šetnji pošao sam u pravcu rebrovačkog mosta i tamo našao KASIMA HADŽIĆA i MUNIBA MAGLAJLIĆA. U isto vrijeme u Beogradskoj ulici, kod Češkijare Nahmijasa, što sam tek kasnije doznao, BRANKO DJUKIĆ se našao sa ŠOŠOM MAŽAROM i SAFETOM-Fricom FILIPOVIĆEM. I njihov sastanak bio je, takodje, u pokretu. Vjerovatno su drugovi smatrali da nije poželjno da se Branko Djukić i ja vidimo zajedno zbu naše suspenzije, što su doušnici mogli javiti ustaškim vlastima, a posebno da se sastajemo sa drugovima koji su bili sumnjivi zbog komunizma.

Kada sam se na mostu susreo sa Kasimom i Munibom, Kasim mi je saopštio da je Mjesni komitet KPJ donio

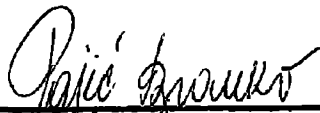
odluku da Djukić i ja idemo u Beograd i da se javimo na partijske adrese koje ćemo dobiti. Ja sam dobio javku da se javim novinaru JOCI JOVANOVIĆU u Francuskoj ulici br. 47. Taj broj sam dobro zapamtio, ali sam zaboravio kako je glasila javka. BRANKO DJUKIĆ dobio je drugu adresu i drugu javku, ali je iz konspirativnih razloga nisam znao. Možda se ove javke sjeća Branko Djukić?

Kasimu sam tada rekao da bi ipak bilo najbolje da ostanem u Banjoj Luci, a da se sklonim u Suboticu. Spomenuo sam mu i ono što sam ranije govorio Šoši. Kasim me je saslušao i rekao da još nema nekih posebnih direktiva, ali da bi bilo najsvrsishodnije da otputujem u Beograd.

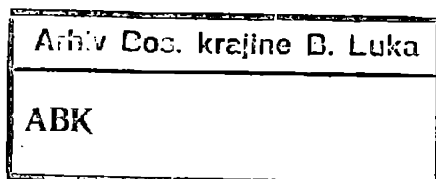
Poslije sam se našao sa Brankom Djukićem. On mi je saopštio da je dobio javku da se javi na određenu adresu u Beogradu. Ni on ni ja nismo pominjali javke, a ni adrese na koje smo se javljali.

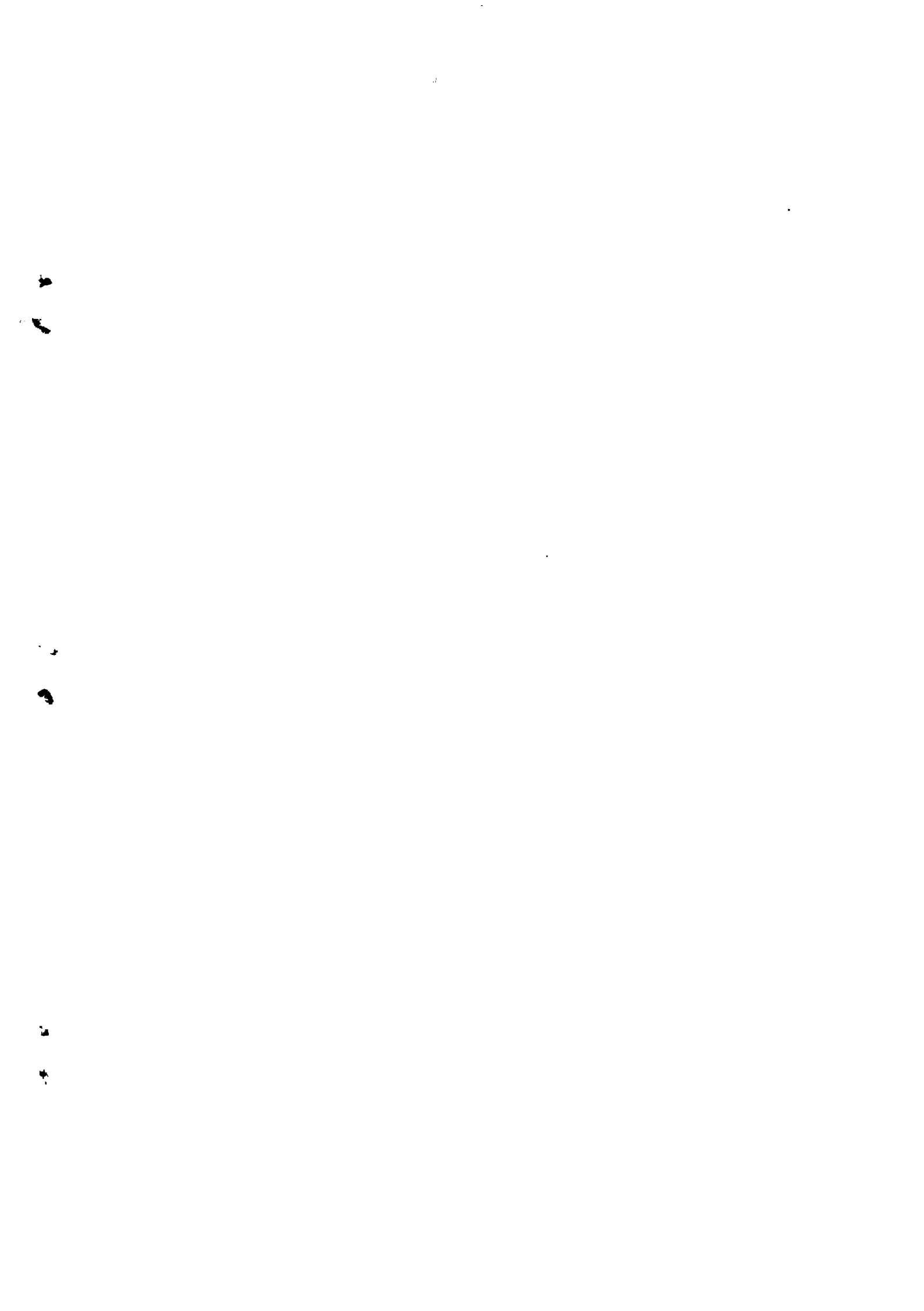
19. maj 1976. godine

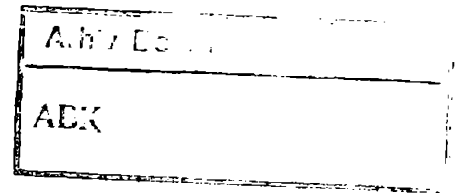
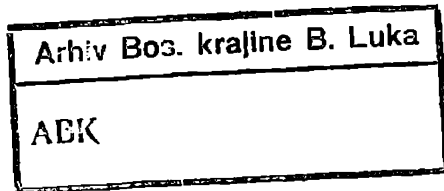
Banja Luka

(Branko Pajić)

(N a s t a v a k I V .)

Ranije sam spomenuo da je IVO TUKERIĆ vozio opštinskim automobilom predsjednika gradske opštine. U prvim danima okupacije vozio je HILMIJU i HAKIJU BEŠLAGIĆA. Tako, jednog dana u prvim danima okupacije vozio je u zgradu ustaški stožer obojicu Bešlagića i Buljinu. Išli su na neki sastanak. Kod džamije Ferhadije zaustavila ih je njemačka patrola i naredila im da izađu iz automobila. Sva njihova uvjeravanja da su visoki funkcioneri nove vlasti nisu urodila plodom. Morali su da izađu. Po naredjenju vodje njemačke patrola Ivo Tukerić odvezao je kola na sabirno mjesto kod današnjeg kina "Kozare", ali u pratnji njemačkog stražara. Hilmija i Hakija Bešlagić zbog ovoga su bili strahovito ljuti. Produžili su pješke do Ustaškog stožera, gdje su se, razumije se, žalili zbog postupka njemačke patrola koja ih je prosto izbacila iz automobila.

Toga dana Njemci su rekvirirali sva kola koja nisu imala specijalno odobrenje od njemačkih vlasti. Tukerić je dovezao kola i parkirao na platou pred zgradom Osnovne škole kod današnjeg kina.

Sutradan sam lično dobio nalog sa nekim dokumentom da odem po ovaj automobil. Pred školom bilo je mnogo parkiranih automobila. Njemci su ih prefarbavali zelenom maskirnom bojom. Ona koja im nisu odgovarala za vojne potrebe parkirali su iza zgrade škole, a i ona koja koja su im smetala za rad na prefarbavanju. Njemačkoj straži pokazao sam dozvolu. Opštinska kola koja je dovezao Tukerić bila su iza zgrade. Sjeo sam u kola i u njima došao pred zgradu Gradske opštine. Tukerić je nastavio da vozi ova opštinska kola i vozio ih je dok sam ja bio u Banjoj Luci (do 17. juna 1941).

Negdje u maju 1941.godine po naredjenju koje je u Opštinu došlo iz Ustaškog stožera trebalo je srušiti spomenik Petra Kočića. Inženjer GALAR naredio je nadcestaru IVANU KUSINU da sa svojim radnicima SRUŠI SPOMENIK PETRA KOČIĆA III GRADSKOM PARKU. Radnici su skinuli spomenik, odnosno srušili ga sa postolja. Nije mi ni sada jasno kaka je oboren spomenik da ne bude oštećen. Vjerovatno je skidanje spomenika obavljeno tako da ne bude oštećen. Mislim da je to zasluga nadcestara Kusina, inače veoma dobrog i poštenog čovjeka. Znam da nikakve dizalice nisu imali. Zbog nedostatka dizalice posao je bio skopčan sa rizikom da spomenik bude oštećen.

Na kolima spomenik su dovezli u opštinsku avliju kočijaši ALIJA HALALKIĆ i MUJO BEGOVIĆ. Kad su sa zaprežnim kolima dovezli spomenik pred naše štale i vodovodne radionice Halalkić me je upitao: "Hoćemo li ga majstore pod Kulu?". Bojeći se provokacija bilo kakve vrste, a posebno onih iz redova vatrogasnih klerikalaca, odmahnuo sam rukom i ušao u radionicu. Pomislio sam da bi svaka moja sugestija za sklanjanje spomenika moglo biti protumačeno da želim sakriti spomenik.

Vidio sam da su ga odnijeli i smjestili pod Kulu, odnosno pod stepenište Kule. Ova Kula bila je na dva sprata i služila je za vježbe vatrogasaca, a i za sušenje vatrogasnih platnenih cijevi nakon upotrebe. Kula je nekada ranije služila i za osmatračnicu. Prema pričanju, ta je Kula sa spremištem podignuta još 1905.godine. Srušena je za vrijeme bombardovanja u toku rata.

Spomenik je sklonjen pod stepenište. Pokrili su ga nekim starim ceradama i biljevima tako da nije bio uočljiv. Tako je ostao sačuvan kroz cijelo vrijeme rata. Čudi me da se cijelo vrijeme rata niko nije zainteresirao gdje se nalazi srušeni spomenik.

Kameno postolje srušenog spomenika, dio iznad stepeništa, odvezeno je u dvorište tzv. Carske škole. Tamo je postolje ostalo sačuvano tokom cijelog rata. Niko ga nije

dirao svo vrijeme rata. Jedino je neko izvadio i odnio branzanu ploču koja je stajala na postolju spomenika. Poslije rata ova se ploča nije mogla pronaći. Umjesto nje izradjena je ploča od kamena.

Velika je stvar što je spomenik ostao sačuvan. Banjalučani su ga sačuvali. Oni su ga i maskirali da se ne vidi. Ustaške vlasti poslije rušenja spomenika izgubile su ga iz vida jer bi ga inače Njemci ili ustaše uništili.

Trebalo je naći načina da odem za Beograd sa Brankom Djukićem. Legalno nismo mogli dobiti propisnice jer smo se obojica nalazili na spisku onih koji nisu mogli napuštati Banju Luku. Znači, trebalo je iznaći bilo kakvu legalnu ili ilegalnu mogućnost. Pošto prva nije dolazila u obzir, trebalo je iznaći neku ilegalnu mogućnost.

Imali smo sreću jer je baš tada došao u Banju Luku zet Branka Djukića, naturalizirani Nijemac JOSIP GREGER, koji je u Beogradu radio kao službenik Transportnog preduzeća "Šenker i komp." iz Beča. Za vrijeme austrougarske uprave, njegov djed i otac radili su u Banjoj Luci kao činovnici vojnog telegrafa. Josip Greger je i rođen u Banjoj Luci. Njegova majka, LJUBICA FRANKIĆ, kao djevojka je radila na činovničkim poslovima vojnog PTT, gdje je i upoznala svoga budućeg muža. Negdje pred rat JOSIP GREGER oženio se sa sestrom Branka Djukića.

JOSIP GREGER poznao je nekoga u Ortskomandanturi u Banjoj Luci, vjerovatno nekog od banjalučkih kulturbundovaca, koji je zbog poznavanja prilika angažovan da radi u njemačkoj okupatorskoj komandi. Tamo je i uzeo dvije originalne njemačke propisnice radjene na dvostranom malo tvrdjem papiru. I na jednoj i na drugoj bio je već otkucan tekst na mašini "Adler". Pošto je bio dvostruki papir, jedan je primjerak ostajao u njemačkoj Ortskomandanturi, a drugi se davao stranci. Na otkucanim primjercima od 7. juna Greger je dodao jedinicu, tako da je datum bio za deset dana stariji (17. juni 1941. godine). Umjesto ranijih

imena i prezimena, koja je izbrisao, unio je naša imena, upisana takodje adlericom.

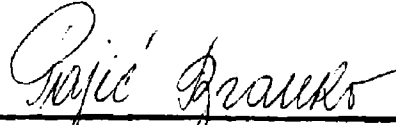
Pošto je JOSIP GREGER imao poziv da se javi Njemačkoj ambasadi u Beogradu od 17. juna 1940. godine, izvršio je falsifikat unoseći 1941. godinu i dopisao tekst da vodi sa sobom šofere Branka Djukića i Branka Pajića.

Tako smo "legalizirali" naš odlazak za Beograd. Greger nas je vodio "kao šofere". Krenuli smo iz Banje Luke 16. juna, a već 17. juna bili smo u Beogradu. Obojica smo mogli odahnuti kad smo prešli preko mosta na Savi.

Razumije se da su nas u toku vožnje često legitimisali. Ustaškim vlastima pri svakom legitimisanju dali smo do znanja da se naš zvanični poziv da se javimo Ambasadi nalazi kod Njemca Gregera koji je došao po nas. Niko od ustaša nije znao njemački ili nije želio da detaljnije ispituje Njemca sa zvaničnim dokumentima.

Ustaški stožer donio je rješenje o mom otpuštanju sa posla 23. juna 1941. godine kad sam se već nalazio u Beogradu. Odluku je dobila moja porodica, koja je ostala u Banjoj Luci. Bilo mi je teško što sam morao ostaviti porodicu, ali drugog izbora nije bilo izuzev prikrivanja i ilegalnosti van Banje Luke.

24. maj 1976. godine
Banja Luka

(Branko Pajić)

Arhiv Bos. krajine B. Luka
ABK